

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2021

Ahmet KARAMAN

Dr., İnönü Üniversitesi / Türkiye
karamana00@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2524-8972>

Eski Türk Yazısıyla Kâğıda Yazılmış Runik Metinlerde İleri Ögeler

*Forward Elements in Runic Texts Written on Paper with
Old Turkic Script*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 17.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 11.08.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.08.2021

Atıf/Citation

KARAMAN, A. (2021). Eski Türk Yazısıyla Kâğıda Yazılmış Runik Metinlerde İleri Ögeler).
Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 5 (2), 1145-1181. <https://doi.org/10.34083/akaded.938540>

KARAMAN, A. (2021). Forward Elements in Runic Texts Written on Paper with Old Turkic Script.
Journal of Academic Language and Literature, 5 (2), 1145-1181.
<https://doi.org/10.34083/akaded.938540>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Eski Türk yazısı, taşlara işlenmenin yanı sıra kâğıtlar üzerine de yazılmıştır. Eski Türk yazısıyla yazılmış el yazmaları, eski Türk yazıtlarından kimi farklılıklar içermektedir. Bu yazmalardaki kimi dil bilgisel yapılar, anlamsal çağrışımlar, anlatım yöntem ve teknikleri ile bağlam içerisinde geçen sözcükler, söz konusu farklılıkları oluşturan kimi unsurlardır. Farklılıklarının yanında, yazıt ve el yazmaları ortak unsurlar barındırmaktadır. Bu ortaklıklar bağlamında el yazmalarının söz varlığı açısından incelenmesi, bu yazmaların anlaşılmasında katkılar sunmaktadır. Kimi türemiş sözcüklerin kök biçimlerinin tespiti, bu noktada önemli bir konudur. El yazmalarının yazarları, türemiş biçimlerini kullandıkları sözcüklerin kök biçimlerinden haberdardılar. Bu tip kök biçimleri bağlam içerisinde yer almayı türemiş biçimleri bulunan yapılara ileri öge denilmektedir. Bu yazıda, el yazmalarında görülen ileri ögeler tespit edilecektir. Bu tespit, el yazmalarının yazıtlar ile söz varlığı açısından ortaklık ve bağlantılarının saptanmasına katkılar sunacaktır. Kök biçimlerin saptanması, el yazmalarının söz varlığı açısından zenginliğini anlamakta önemli bir yere sahiptir. Yapılan bu çalışmada, gövde biçim olarak belirlenen yapılar kök biçime ulaşıncaya kadar yapısal ve anlamsal açıdan çözümlenecektir. Yazıda ayrıca üzerinde durulan sözcüklerin etimolojik açıklamaları yapılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İleri ögeler, eski Türk yazısıyla yazılmış el yazmaları, söz varlığı, etimoloji, Eski Türk yazıt ve el yazmaları.

Abstract

The old Turkic script was written on paper as well as on stones. The manuscripts written in the old Turkic script contain some differences from the old Turkic inscriptions. Some grammatical structures, semantic associations, expression methods and techniques, and words used in context in these manuscripts are some of the elements that make up these differences. Besides their differences, inscriptions and manuscripts have common elements. Examining the manuscripts in terms of vocabulary in the context of these partnerships contributes to understanding these manuscripts. At this point, determining the root forms of some derived words is an important issue. The authors of the manuscripts were aware of the root forms of the words in which they used their derived forms. Although this type of root forms are absent in the context, structures with derived forms are called forward element. In this article, forward elements seen in the manuscripts will be determined. This determination will contribute to determining the partnership and connections of the manuscripts in terms of vocabulary with inscriptions. The determination of root forms has an important place in understanding the richness of the manuscripts in terms of vocabulary. In the study, the structures determined as derived forms will be analyzed structurally and semantically until they reach the root form. In addition, etymological explanations of the mentioned words will be made.

Key words: Forward elements, manuscripts written in old Turkic script, vocabulary, etymology, Old Turkic inscriptions and manuscripts.

Giriş

Eski Türk yazısı (runik / runiform), taşlar üzerine işlenmenin yanında altın, gümüş, bronz, demir, kemik, kaya / kil / balçıktan yapılan para, kılıç, bıçak, tabak, çanak, bardak, küp, tarak, bilezik, yüzük, küpe, kemer plâkası veya tokası gibi günlük yaşamda kullanılan eşyaların üzerinde kullanılmıştır. Bu yazı ayrıca kâğıtlar üzerine de yazılmıştır (Sertkaya, 1994, s. 167). Eski Türk yazısının kullanım sahasının genişliğini göstermesi açısından el yazmaları dikkat çekmektedir. Zorlu koşullar nedeniyle her şeyin geçici olduğu bozkırda, sonsuzluğa taşınması için taşlara işlenmiş olan yazıtların günümüzdeki durumu, el yazmalarına göre daha iyidir. El yazmalarının pek çoğu, zamanın kâğıt üzerindeki olumsuz etkisiyle ve özellikle ikinci dünya savaşı sonrasındaki özensiz taşıma ve arşivleme faaliyetleri nedeniyle bütünlüğünü kaybetmiştir. Eski Türk yazısının kullanıldığı yazıt ve el yazmaları üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, bu durumun da etkisiyle çalışma yoğunluğu yazıtlar tarafındadır.

Eski Türk yazısıyla yazılmış el yazmalarının pek çoğu, cümle formunun tamamlanamadığı kâğıt parçalarından ibaret olsa da bu hâlleriyle bile oldukça değerlidir. Söz varlığı açısından bakıldığında yazıtların içeriği sınırlıdır. Dönemin siyasi otoriteleri tarafından diktirilen yazıtların anlatımları genel ve belirli konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Taşlar üzerine yazı işlemenin güçlüğü da düşünüldüğünde güdümlü metinlerin ortaya çıkması ve gerekli olmayan hiçbir şeyin taşlara işlenmemesi anlaşılır bir durumdur. El yazmalarının söz varlığı, Eski Türkçenin anlaşılması yönünden benzersiz bir hazine konumundadır. El yazmaları, Eski Türkçenin konuşurlarının günlük yaşamından kesitler sunma noktasında ilgi çekici bir durumdadır. Yazıtlarda geçmeyen kimi sözcükler, el yazmalarında tanıklanmıştır. Savaş sanatı, astroloji ve doğa tasvirleri gibi içerikler, eski Türk yazıtlarında yer almayan anlatım yöntem ve teknikleriyle bu yazmalarda kendisini göstermektedir. Tüm bunlar düşünüldüğünde el yazmalarının söz hazinesinin yapılacak yeni araştırmalarla tam olarak ortaya konulmasının önemi, gözler önüne serilmektedir.

Farklı bağlamlar içermeleri ve farklı boylar tarafından meydana getirilmiş olmaları nedeniyle farklı lehçeleri yansıtmalarına karşın yazıt ve el yazmaları kimi ortak unsurlar barındırmaktadır. Bu ortak unsurlardan biri de söz varlığı açısından yazıt ve el yazmalarında yer alan sözcüklerin kimileri basit kimileri türemiş kimileri ise birleşik yapıdadır. Kimi türemiş sözcüklerin kök biçimleri ise aynı bölge yazıtları / el yazmaları içerisinde geçmemektedir. Buna karşılık söz konusu kök biçimler diğer yazıt ve el yazmalarında tanıklanmıştır. Bu tip yapılar ileri öge olarak adlandırılmaktadır. İleri ögeler, yazıt ve el yazmalarının söz hazinesinin zenginliğini göstermenin yanında eski Türk yazıt ve el yazmalarının birbiriyle olan söz varlığı açısından bağlantısını da göstermektedir. El yazmalarındaki ileri ögelerin tespiti, Eski Türkçenin kök ve gövde zenginliğinin ortaya konulmasında önemli katkılar sunacaktır. Türk dilinin gücünü ve sözcük dağarcığının zenginliğini tam

anlamıyla tespit edebilmek için çeşitli araştırmalar yapan Doğan Aksan'a göre ileri ögeler, bu tespitin yapılabilmesi açısından önemli bir noktadadır. Aksan'a göre özellikle eski Türk yazıt ve el yazmalarında türemiş biçimleri tanıklanmasına karşın kök biçimleri görülmeyen sözcükler, Türk dilinin o dönemden daha eski zamanlarına ışık tutmaktadır (1989, s. 326-328).¹ Buna ek olarak ileri ögelerin saptanması, Eski Türkçenin söz yapımının anlaşılmasına da katkılar sunacaktır. İleri ögelerin araştırılması sonucunda, el yazmalarının söz varlığının tam anlamıyla tespiti de mümkün olacaktır.

Yapılan bu çalışmada ilk olarak eski Türk el yazmalarındaki ileri ögeler tespit edilecektir. Tespit edilen her bir ileri öge, ayrı bir alt başlıkta derinlemesine incelenecektir. Aynı kök biçimden türemiş olan sözcükler aynı madde başı içerisinde yer alacaktır. Maddelerin sıralanışı alfabetik bir düzende olacaktır. Çalışmada, saptanan yapıların kök biçimlerinden ve bu kök biçimlerin aldığı eklerden bahsedilecektir. Yazıda, kök biçimlerin ad ve eylem olarak kullanılıp kullanılmadığına atıf yapılarak ilgili köklerin sesteşlik durumu da saptanacaktır. Belirlenen kök biçimlerin eski Türk yazıtları içerisinde nerede ve hangi anlamda kullanıldığına da yer verilecektir. Ayrıca eğer tespit edilen kök biçim yazıtlarda geçmiyor ancak Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde tanıklanmış ise bu metinlere de atıfta bulunulacaktır. İleri ögelerin hangi yazmanın hangi satırında yer aldığı da çalışmada yer alacaktır.

El yazmalarındaki ileri ögelerin tespitinin yapılacağı bu çalışmada, incelenecek olan sözcüklerin kapsamına söz konusu yazmalarda geçen kişi ve yer adları dâhil edilmeyecektir. Böyle bir ayırımın yapılmasının nedeni, takdir edileceği üzere kişi ve yer adlarının incelenmesinin sözcük türetimi ve anlambilim araştırmalarından farklı çalışmaları gerektirmesidir. Kişi ve yer adları, takip edilmesi güç olan eski dönemlerdeki yapısal ve anlamsal birleşmelerle oluşmaktadır. İleri ögelerde ise takip edilebilen yapıların tespiti söz konusudur.

El yazmalarının neşri konusunda bugüne dek pek çok çalışma yürütülmüştür. Böyle bir çalışmada, tüm neşirleri karşılaştırarak bir kapsamın belirlenmesi kimi karışıklıklara neden olacaktır. Bu nedenle güncel çalışmaların seçilmesi gerekmektedir. Bu itibarla yapılan bu çalışmanın dil malzemesi, Kormuşin *vd.* (2016), Fikret Yıldırım (2017) ve Talat Tekin (2019) tarafından yapılan çalışmalarla bir araya getirilen eski Türk yazısıyla kâğıtlar üzerine yazılmış el yazmaları söz varlığıdır.

1. adart-

'Zarar vermek, tehlikeli olmak' karşılığındaki *adart-* sözcüğü, *ada* 'tehlike, bela, felaket' kök biçimine sırasıyla {+r-} ve {-(X)t-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur.

¹ Doğan Aksan'ın ileri ögeler konusundaki görüşleri için ayrıca *bk.* 2004, s. 81-90; 2017, s. 49-54.

Ada kök biçimi, eski Türk yazıtlarında yalnızca Yabogan/1'de tanıklanmıştır. Kök biçimin {+r-} ekini almış **adar-* biçimi ise Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. *Adart-* sözcüğü, tüm eski Türk yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca T II T 14 A24 ve 29'da geçmektedir.²

2. agulug

'Zehirli' karşılığındaki *agulug* sözcüğü, *agu* kök biçimine {+IIg} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Agu* kök biçimi, yazıtlarda 'zehir' anlamıyla tanıklanmamıştır. *Agu* sözcüğü BK D34'te yer adı; MIK III 200, I: A1'de ise yabancı kökenli bir yardımcı fiil olarak geçmektedir. Kök biçim, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde ise ilgili anlamıyla tanıklanmıştır. *Agulug* sözcüğü, tüm eski Türk yazıt ve el yazmalarında yalnızca iki yerde geçmektedir. Ancak sözcüğün ŞU B6'daki tanıklaması bir yer, ırmak adına işaret etmektedir.³ *Agulug* sözcüğünün diğer tanıklaması ise el yazmalarında T II T 14: A28'dedir.

3. alkış

'Övgü' karşılığındaki *alkış* sözcüğü, Clauson, Röhrborn ve Erdal'ın da işaret ettiği gibi *alka-* 'övmek' kök biçimine {-(X)ş} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur (ED 137b; Röhrborn, 1977, s. 99b; Erdal, 1991, s. 262). *Alka* kök biçimi bir sesteş köktür. *Alka-* fiili, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Alkış* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca MIK III 200 I: A1 ve MIK III 35a+b: A3'te geçmektedir.

4. alku

'Hepsi, tümü, bütünü, herkes, her şey' karşılığındaki *alku* sözcüğü, Clauson'un da ifade ettiği üzere *alk-* 'bitirmek, tamamlamak' kök biçimine {-U} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur (ED 137a). *Alk-* kök biçimi, yazıtlarda yalnızca KT K-D'de tanıklanmıştır. *Alku* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 66'da geçmektedir.

5. amrak

'Sevgili, sevimli, aziz' karşılığındaki *amrak* sözcüğü, *amra-* 'sevmek' sözcüğüne {-(X)k} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. Ancak anlaşıldığı üzere *amra-* sözcüğü de bir kök biçim değildir. Clauson *amra-* sözcüğünün *amıl / amul / amur* 'yumuşak huylu, uslu, sakin' kök biçiminden türediği görüşündedir (ED 161a, 163a). Bu durumda *amra-* sözcüğünün yapısındaki ek sorunsuzca {+A-} olarak tespit edilebilir.⁴ *Amıl / amul / amur* kök biçimi, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Amrak* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca IB 66'da geçmektedir.

² *Adart-* için ayrıca bk. ED 68b; Röhrborn, 1977, s. 47; Erdal, 1991, s. 499, 760.

³ ŞU B6'daki *agulug* sözcüğü için bk. Aydın, 2018a, s. 94.

⁴ *Amrak* sözcüğü için ayrıca bk. Erdal, 1991, s. 227-228.

6. amtı

‘Şimdi, hâlihazırda’ karşılığındaki *amtı* sözcüğü, Clauson, Röhrborn ve Tekin’in de işaret ettiği üzere *am* ‘an, şu an’ kök biçimine {+tI} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur (ED 156b; Röhrborn, 1977, s. 125b; Tekin, 2003, s. 85). Kök biçim, yazıtlarda yalnızca Tuekta III’te tanıklanmıştır. *Amtı* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 66’da geçmektedir.

7. artatma-

‘Dağıtmamak, bozguna uğratmamak, bozmamak’ karşılığındaki *artatma-* sözcüğü, *arta-* kök biçimine sırasıyla {-(X)t-} ve {-mA-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. Eski Türkçede *ok+ta-*, *tıl+ta-*, *ün+te-* gibi sözcüklerde tanıklanan bir {+tA-} eki varsa da *arta-* sözcüğüne kaynaklık edecek bir *ar* adına ulaşmak güçtür.⁵ *Arta-* sözcüğü, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Artat-* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 59’da geçmektedir.

8. asıg

‘Fayda, kazanç, yarar’ karşılığındaki *asıg* sözcüğü, Erdal’ın da işaret ettiği üzere *as-* ‘artırmak, çoğaltmak, yükseltmek’ kök biçimine {-(X)g} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur (1991, s. 179). *As-* fiili, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Asıg* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 32’de geçmektedir.⁶

9. asra

‘Aşağıda’ karşılığındaki *asra* sözcüğü, Tekin’in de işaret ettiği üzere **as* ‘aşağı, alt, alt kısım’ kök biçimine {+rA} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. **As* kök biçimi, Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştı. *Asra* sözcüğü, el yazmalarında IB 15-20-54 ve 60’ta geçmektedir.

10. awınçu

‘Avunulan, alışılan’ karşılığındaki *awınçu* sözcüğü, Clauson’un da işaret ettiği gibi **awı-* kök biçimine sırasıyla {-(X)n-} ve {-çU} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur (ED 12b, 13a). *Awinç*, *awıt-* ve *awıtıl-* gibi sözcüklerin de aynı **awı-* kök biçiminden türediği anlaşılmaktadır. **Awı-* kök biçimi, Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. *Awinçu* sözcüğünün tüm eski Türk yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı IB 38’dedir.⁷

11. ayınma-

⁵ {+tA-} eki üzerine ayrıntılı bilgi için bk. Erdal, 1991, s. 456-458.

⁶ *Asıg* için ayrıca bk. Röhrborn, 1977, s. 227-230.

⁷ *Awinçu* için ayrıca bk. Erdal, 1991, s. 287.

‘Korkmamak’ karşılığındaki *ayınma-* sözcüğünün bir gövde biçim olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın sözcüğün kök biçimi açık değildir. Sözcüğe kaynaklık edecek Türkçe bir kök biçim bulmak güçtür. Moğolca *ayX- ‘korkmak’ kök biçimi ile Türkçe *ayın-* ve *ayıt-* sözcükleri arasında bir ilişki olduğu söylenebilir.⁸ Kök biçimin Moğolcadan Türkçeye mi yoksa Türkçeden Moğolcaya mı ödünçlendiğini kestirmek güçtür. Bu açıklamada kök biçimin aldığı ek {-(X)n-} olarak tespit edilebilir. *Ayın-* sözcüğü yazıt ve el yazmalarında kullanımı sık olmayan bir sözcüktür ve Uygur yazıtlarından başka bir de IB 19’da tanıklanmıştır. Sözcük Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *kork-* sözcüğüyle birlikte *kork-* *ayın-* ikilemesinin bir unsuru olmuştur:

[...] *kéyikler kuwragı korkınu ayınu turmuşları* [...] AY, 314 (IV. 59b.), 17, (Kaya, 1994, s. 194)

[...] *kuwrag aınsız korkup ayınup* [...] 68. 11 = 17 81, 11. (Tekin, 1976, s. 128)

Ayın- sözcüğü, Karahanlı Türkçesi metinlerinde ise tanıklanmamıştır. Sözcükle aynı kökten türedigi izlenimi veren *ayınç*, *ayman-* / *eymen-*, *aymanç*, *aymançsız* gibi sözcükler de genellikle *kork-* sözcüğüyle birlikte ikileme formu içerisinde kullanılmıştır. *Ayın-* sözcüğü, Uygur yazıtlarında KarB I, IV/7’de *korkun-* *ayın-* ikilemesinin bir unsuru olarak geçmektedir. IB 19’daki kullanımda, sözcüğün yapısında bir de {-mA-} eki vardır ve sözcük yine *kork-* fiiliyle bağlantılı biçimde kullanılmıştır.

12. basın-

‘Batmak, aşağıya doğru gitmek’ karşılığındaki *basın-* sözcüğü, Clauson ve Tekin’in de işaret ettiği gibi *bas-* kök biçimine {-(X)n-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur (ED 374a; Tekin, 2003, s. 94). *Bas-* fiili, yazıtlarda KT K8, KT Kap. 4, KT D35-37, BK D27-32, T1 K3, T2 B3, O D1, Tes D6 ve ŞU D12’de tanıklanmıştır. *Basın-* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 46’da geçmektedir.

13. bedizle-

‘Süslemek’ karşılığındaki *bedizle-* sözcüğü, Clauson ve Erdal’ın da işaret ettiği üzere *bediz* kök biçimine {+IA-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur (ED 310b; Erdal, 1991, s. 432-433). *Bediz* sözcüğü, yazıtlarda KT G12, KT K13, KT K-D, BK K14, BK G-B, KÇ D12, E 83 ve Kalbak Taş I’de tanıklanmıştır. *Bedizle-* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca IB 28’de geçmektedir.

14. bedük

‘Büyük’ karşılığındaki *bedük* sözcüğü, Clauson, Erdal ve Tekin’in de işaret ettiği üzere *bedü-* kök biçimine {-(X)k} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur (ED 302b; Erdal, 1991, s. 230; Tekin, 2003, s. 90). *Bedü-* kök biçimi eski Türk yazıtlarında

⁸ *Ayın-* için ayrıca bk. ED 274b; Erdal, 1991, s. 591.

tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Bedük* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 60'da geçmektedir.

15. bodun

'Halk, millet' karşılığındaki *bodun* sözcüğü, *bod* kök biçimine {+An} ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Burada {+An} eki topluluk bildirmektedir. *Bodun* sözcüğü, boyların bir araya gelmesiyle oluşan 'halk' kavramına işaret etmektedir. *Bod* kök biçimi, yazıtlarda T1 B4 ve T2 K2'de tanıklanmıştır. *Bodun* sözcüğü, el yazmalarında IB 53 ve O. 1 A1'de geçmektedir.

16. botola-

'Deve doğurmak' karşılığındaki *botola-* sözcüğü, Clauson, Erdal ve Tekin'in de ifade ettiği gibi *boto* 'deve yavrusu' kök biçimine {+IA-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur (ED 305b; Erdal, 1991, s. 433; Tekin, 2003, s. 87). *Boto* kök biçiminin eski Türk yazıtlarındaki tek tanıklaması E 28/6'dadır. *Botola-* sözcüğü ise yazıt ve el yazmalarında yalnızca IB 5'te geçmektedir.⁹

17. busanç / busuşlug

'Keder, üzüntü' karşılığındaki *busanç* sözcüğünün bir gövde biçim olduğu açıktır. Sözcüğün yapısında ilk olarak {-ç} eki fark edilebilmektedir. *Busan-* 'üzülmek, umutsuzluğa düşmek' fiili, Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanan bir sözcüktür. *Busan-* sözcüğünün yapısındaki {-(X)n-} eki, bu sözcüğün de bir kök biçim olmadığını göstermektedir. Bu açıklamayla her ne kadar Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamış olsa da **busa-* fiiline ulaşılmaktadır. *Busanç* sözcüğünde olduğu gibi 'üzüntülü, kederli' karşılığındaki *busuşlug* sözcüğünün de Tekin'in de ifade ettiği üzere **busa-* kök biçiminden türediği anlaşılmaktadır (2003, s. 93). *Busuşlug* sözcüğü, **busa-* fiiline sırasıyla {-(X)ş} ve {+Ilg} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Busanç* ve *busuşlug* sözcüklerinin tüm yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı IB 52'dedir.¹⁰

18. buyruk

'Komutan' karşılığındaki *buyruk* sözcüğü, Clauson, Erdal ve Tekin'in de işaret ettiği üzere *buyur-* fiiline getirilen {-(X)k} ekiyle kurulmuştur (ED 387a-b; Erdal, 1991, s. 231; Tekin, 2003, s. 91). *Buyur-* sözü 'emretmek' anlamındadır. Sözcük, özellikle dönemin Türk siyasal yapılanması içerisinde en yetkin kişi olan kağanın ve kağandan sonra gelen üst düzey yetkililerin 'kuvvetli isteği'ne işaret etmektedir. Bu mantıkla *buyur-* sözcüğünün ifade ettiği emir neticesinde gereken işi / oluşu performansla döken kişi *buyruk* olmalıdır. Bu yönüyle *buyruk* sözcüğü, bir unvan adıdır ve yazıt ve el yazmaları içerisinde sıkça tanıklanmıştır. *Buyur-* kök biçimi,

⁹ *Boto* için ayrıca bk. Aydın, 2019, s. 106.

¹⁰ *Busa-* ve *busan-* için ayrıca bk. ED 374a; Erdal, 1991, s. 464.

yazıtlarda herhangi bir yerde geçmemektedir. Kök biçim, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde de tanıklanmazken Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Buyruk* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca Mz. 377. A2-3 ve 6'da tanıklanmıştır.¹¹

19. eded- / edgü / edgüti

'Maddeleşmek, gelişmek' karşılığındaki *eded-* sözcüğü, *ed* 'madde, mal mülk' kök biçimine {+(A)d-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. 'İyi, iyice' karşılığındaki *edgü* ve *edgüti* sözcükleri de Tekin'in işaret ettiği üzere bu kök biçimden türemiştir (2003, s. 82). *Edgü* sözcüğünün yapısındaki ek {+gU} ekidir. *Edgüti* sözcüğünde bu ekten sonra bir de {+tI} eki vardır. *Ed* kök biçimi, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Eded-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı U 179: B1'dedir. *Edgüti* sözcüğü, el yazmalarında IB 14-19 ve 42'de geçmektedir. *Edgü* sözcüğü ise el yazmalarında çok sık tanıklanan bir sözcüktür.¹²

20. egin

'Omuz, çatı' karşılığındaki *egin* sözcüğü, *eg-* kök biçimine {-(X)n} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Eg-* kök biçimi, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Egin* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca E 10/5 ile IB 18'de tanıklanmıştır. Sözcük, E 10/5'te 'omuz' anlamını karşılıkmaktadır. Bedenin bir parçası olarak omuz, 'düz olmayan, eğri' bir yapıdadır. Sözcük IB 18'de:

*kerekü içi ne teg ol tügünüki ne teg ol köznüki ne teg körklüg ol **egni** neteg edgü ol*
[...]

biçiminde 'çatı' anlamıyla tanıklanmıştır. Sözcüğün karşıladığı 'omuz' ve 'çatı' anlamlarının mantıksal ilgisi anlaşılabilir. 'Çatı' karşılığında da yine çatının 'düz' olmaması vurgusu sezilmektedir. *Egin* sözcüğü, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde 'omuz'; Karahanlı Türkçesi metinlerinde ise 'omuz, sırt' karşılığıyla kullanılmıştır.¹³

21. emgek

'Acı, sıkıntı, keder' karşılığındaki *emgek* sözcüğü, Clauson, Erdal ve Tekin'in de işaret ettiği üzere *emge-* fiiline {-(X)k} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur (ED 159a; Erdal, 1991, s. 232; Tekin, 2003, s. 91). *Emge-* kök biçimi, eski Türk yazıtlarında ve Eski Uygur Türkçesinde tanıklanmazken Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Emgek* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 57'de geçmektedir.

¹¹ *Buyruk* için ayrıca bk. Aydın, 2018a, s. 121; 2019, s. 188.

¹² *Edgü* sözcüğünün el yazmalarındaki tüm tanıklamaları için bk. Yıldırım, 2017, s. 321-322. *Eded-* için ayrıca bk. Röhrborn, 1977, s. 338. *Edgü* için bk. Röhrborn, 1977, s. 338-348. *Edgüti* için bk. Röhrborn, 1977, s. 356.

¹³ *Egin* için ayrıca bk. ED 109a; Röhrborn, 1977, s. 358.

22. emig / emsi-

‘Meme’ karşılığındaki *emig* sözcüğü, *em-* kök biçimine {- (X)g} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Em* sözcüğü bir sesteş köktür. *Em-* fiili, eski Türk yazıtları ile Eski Uygur Türkçesinde tanıklanmazken Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Emig* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı IB 24’tedir.

Eski Türk yazıtlarında örneği bulunmayan *emsi-* sözcüğünün el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 27’dedir. Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde ‘emmek’ anlamıyla geçmektedir. *Emsi-* sözcüğü, Karahanlı Türkçesi metinlerinde ise tanıklanmamıştır. Clauson, sözcüğün *em-* fiilinin simülatif biçimi olduğunu belirtir. Clauson ayrıca IB 27’deki fiilin karşılığını ‘watered’ olarak verir (ED 164b). *Emsi-* sözcüğünün *em-* fiiliyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda sözcüğün yapısındaki ek {-sI-} olarak düşünülebilir. *Emsi-* sözcüğünün karşıladığı anlam da yine *em-* fiiliyle ilintili olmak durumundadır.¹⁴

23. esne-

‘Üflemek, esnemek’ karşılığındaki *esne-* sözcüğü, *es-* kök biçimine sırasıyla {- (X)n} ve {+A-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Es* kök biçimi bir sesteş köktür. *Es-* fiili, eski Türk yazıtlarında tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Esne-* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca IB 10’da geçmektedir.

24. ıçgın-

‘Kaybetmek, yitirmek’ karşılığındaki *ıçgın-* sözcüğünün bir gövde biçim olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın sözcüğün kök biçimi açık değildir. İlk bakışta, sözcüğün *ıç-* kök biçiminden türediği düşünülebilir. Ancak eski Türk yazıtlarında ve Eski Uygur Türkçesinde *ıç-* fiili tanıklanmamıştır. Kutadgu Bilig’de ise *ıç-* ‘kaybolmak’ fiili geçmektedir.¹⁵ *ıçgın-* sözcüğüne kaynaklık eden fil bu olmalıdır. *ıçgın-* sözcüğünün el yazmalarındaki tek kullanımı IB 22’dedir. Burada geçen cümlelerin öznesi *uzuntonluğ*’tur. Bu itibarla sözcüğün sonundaki {- (X)n-} ekinin dönüşlülük anlatımı içerdiği düşünülebilir. Ancak sözcüğün yapısındaki diğer eki açıklamak güçtür. Olası açıklamada *ıç-* fiilinin {-gI-} ekini aldığı söylenebilir. Ancak böyle bir açıklamadan sonra oluşan *ıçgı-* fiiline {- (X)n-} eki getirilebilir.

25. ıgaç

‘Ağaç’ karşılığındaki *ıgaç* sözcüğü, *ı* kök biçimine {+gAç} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *I* kök biçimi bir sesteş köktür. *I* adı ‘ağaç’ anlamıyla eski Türk

¹⁴ *Emsi-* sözcüğü için ayrıca bk. Yıldız, 2011, s. 25-28.

¹⁵ Yapılan bu değerlendirme, Arat’ın okuyuşu üzerine kurulmuştur (1979, s. 170). Tezcan ise ilgili beyitteki ifadenin *yir içer* biçiminde okunmasının daha doğru olacağı kanısındadır (1981, s. 40-41).

yazıtlarında BK G15, T1 B4 ve T1 K3'te tanıklanmıştır. *Igaç* sözcüğü, el yazmalarında IB 4-14 ve 56'da geçmektedir.

26. ilin-

'Yapışmak, takılmak, yakalanmak' karşılığındaki *ilin-* sözcüğü, *il-* 'tutmak, yakalamak' kök biçimine {- (X)n-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *İl-* kök biçimi, eski Türk yazıtlarında tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *İlin-* sözcüğü, yazıt ve el yazmalarında yalnızca IB 61'de geçmektedir.

27. kamıl-

'Yere düşmek, devrilmek, yıkılmak' karşılığındaki *kamıl-* sözcüğü, *kam-* 'devirmek' kök biçimine {- (X)l-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Kam* kök biçimi bir sesteş köktür. *Kam-* fiili, eski Türk yazıtlarında tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Kamıl-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı IB 12'dedir.

28. kanıg

'Gözde, sevgili' karşılığındaki *kanıg* sözcüğü, *kan-* kök biçimine {- (X)g} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Kan* kök biçimi bir sesteş köktür. *Kan-* fiili, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Kanıg* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı IB 57'dedir.

29. karşı

'Karşı, karşı taraf, rakip' anlamındaki *karşı* sözcüğünün bir gövde biçim olduğu anlaşılmaktadır. Sözcüğün sonunda yer alan ek, Eski Türkçenin söz yapımında sıkça tanıklanan {-I} ekidir. Bu durumda {-I} ekinin *karış-* fiiline eklendiği görülmektedir. *Karış-* 'karşı olmak, düşman kesilmek, karşı karşıya gelmek' fiili, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde tanıklanmıştır. *Karış-* sözcüğünün yapısında da rahatlıkla fark edilebilen bir {- (X)ş-} eki vardır. Bu ek, *karşı* sözcüğünün *kar-* fiilinden türediğini açıkça göstermektedir. *Kar* kök biçimi bir sesteş köktür. *Kar-* fiili, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde sıkça geçmektedir. *Karşı* sözcüğü, yazıt ve el yazmalarında yalnızca IB 19'da tanıklanmıştır.

30. katıg / katıgdı / katıgtı

'Kati, sert' karşılığındaki *katıg* ve 'sıkı, sıkıca' karşılığındaki *katıgdı / katıgtı* sözcükleri, Clauson ve Erdal'ın da işaret ettiği üzere *kat-* kök biçiminden türemiştir (ED 597b; Erdal, 1991, s. 191). *Katıg* sözcüğünün yapısındaki ek {- (X)g} iken *katıgdı / katıgtı* sözcüğünde bu ekten sonra bir de {+dl / +tl} eki vardır. *Kat* sözcüğü bir sesteş köktür ve birden çok anlamı karşılamaktadır. Burada *kat-* fiili 'katlaşmak, sertleşmek' anlamındadır. *Kat-* fiili, eski Türk yazıtları ile Karahanlı Türkçesi metinlerinde 'katlaşmak, sertleşmek' anlamıyla tanıklanmazken Eski Uygur Türkçesi

metinlerinde geçmektedir. *Katıg* sözcüğü, el yazmalarında IB 65'te geçmekteyken *katıgdı* / *katıgtı* sözcüğü ise IB 14 ve 33'te tanıklanmıştır.

31. kazganç

'Kazanç' karşılığındaki *kazganç* sözcüğü bir gövde biçimdir. Sözcüğe kaynaklık edebilecek kök biçimi kestirmek ise oldukça güçtür. Clauson'a göre *kaz-* fiili ile *kazgan-* sözcüğü arasında ince bir anlamsal bağlantı vardır. Clauson, *kazgan-* sözcüğünün *kaz-* kök biçimine {-gA-} ve {-(X)n-} ekinin getirilmesiyle oluştuğu kanısındadır (ED 683a). Erdal ise *kazgan-* sözcüğünün açık bir biçimde gövde biçim olduğunu ancak sözcüğün kökünün bilinmediğini ifade eder (1991, s. 281, 604). Eldeki veriler ışığında Clauson'un görüşü kabul edilebilir görünmektedir. Bu noktada, *kazganç* sözcüğünün sonundaki ek ise {-ç} olarak tespit edilebilir. Eski Türk yazıtlarında *kaz-* kök biçimi tanıklanmamıştır. Buna karşın kök biçim, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde sıkça geçmektedir. *Kazganç* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 30'dadır.

32. keñren-

'Mırıldanmak, sızlanmak, söylenmek, dırıldır etmek' karşılığındaki *keñren-* sözcüğünün bir gövde biçim olduğu açıktır. IB 22'de, *yañra-* ve *keñre-* sözcükleri bir ikileme yapısına işaret etmektedir. Bu noktada, Erdal'ın belirttiği {+rA-} eki bu iki sözcüğün yapısında da göze çarpmaktadır. Ancak burada **keñre-* sözcüğüne kaynaklık edecek **keñ* adına karşılık bulmak güçtür. Anlaşıldığı kadarıyla *yañra-* ve *keñre-* sözcüklerine kaynaklık eden kök biçimler, birer yansıma sözcüktür. **Keñ* kök biçimi ve **keñre-* fiili Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. *Keñren-* sözcüğü ise yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca IB 22'de geçmektedir.¹⁶

33. kéçe

'Akşam' karşılığındaki *kéçe* sözcüğünün bir gövde biçim olduğu anlaşılmaktadır. Tekin, sözcüğün *keç* 'geç, geç vakit' adına {+A} ekinin getirilmesiyle kurulduğu görüşündedir. Tekin ayrıca sözcüğün 'akşamleyin' anlamında olduğunu tespit eder (2003, s. 80). Tekin'in ifade ettiği *kéç* adı yazıt ve el yazmalarında tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Kéçe* sözcüğü, el yazmalarında IB 1-2 ve 22'de geçmektedir.¹⁷

34. kılınçlıg

'Eylemli, tavrılı, hareketli' karşılığındaki *kılınçlıg* sözcüğü, *kıl-* kök biçimine sırasıyla {-(X)nç} ve {+Ilg} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Kıl* sözcüğü bir sesteş

¹⁶ Sözcük için ayrıca bk. ED 733b; Erdal, 1991, s. 469-472.

¹⁷ Sözcük için farklı bir etimoloji önerisi için bk. ED 694a-b.

köktür. *Kıl-* fiili yazıtlarda çok sık geçen bir sözcüktür.¹⁸ *Kılınçlıg* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca U5 (BI: I), B2-4'te geçmektedir.

35. kışlag

'Kışlık' karşılığındaki *kışlag* sözcüğü, *kış* kök biçimine {+lAg} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Kış* kök biçimi bir sesteş köktür. *Kış* adı, yazıtlarda yalnızca BK G2'de tanıklanmıştır. *Kışlag* sözcüğü, yazıt ve el yazmalarında yalnızca IB 51 ve 56'da geçmektedir.

36. kızıl

Kızıl sözcüğü, Tekin'in de işaret ettiği üzere **kız* 'sıcak' kök biçimine {+(X)l} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur (2003, s. 83). *Kız* kök biçimi bir sesteş köktür. **Kız* adı, Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. *Kızıl* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 51'de geçmektedir.

37. kişe-

'Kösteklemek' karşılığındaki *kişe-* sözcüğünün bir kök biçim olmadığı yapısındaki {+A-} ekinin varlığından rahatlıkla anlaşılmaktadır. 'Kösteklemek' bir atın, eşeğin veya katırın otlak vb. yerlerinden kaçmaması için ayaklarından bir ip veya zincirle bağlanması demektir. Bu itibarla söz konusu köstekleme işinde kullanılan bir ipe veya zincire ihtiyaç vardır. Bu durumda *kişe-* işini yapmak için gereken ip veya zincir açısından düşünüldüğünde *kiş* adının varlığı kaçınılmazdır. *Kiş* adı, yukarıdaki akıl yürütmeye ulaşılan anlamıyla Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. Sözcük, Eski Türkçede 'samur, samur benzeri hayvanların kürkü' ve 'sadak' anlamlarında geçmektedir. İnce de olsa kök biçimin bu anlamlarıyla *kişe-* işi arasında bir ilişki olduğu da söylenebilir. *Kişe-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı IB 39'dadır.

38. kod- / kon- / kontur-

Kod- 'koymak, bırakmak', *kon-* 'yerleşmek, yurt tutmak' ve *kontur-* 'kondurmak, yerleştirmek' sözcüklerinin kök biçimi **ko-* fiilidir. *Kod-* sözcüğünün yapısındaki ek {- (X)d-} iken *kon-* sözcüğünde {- (X)n-} eki vardır. *Kontur-* sözcüğünde ise {- (X)n-} ekinden sonra bir de {-tUr-} eki bulunmaktadır. Eski Türkçenin söz varlığında **ko-* kök biçiminden türemiş kimi sözcükler bulunmakla birlikte kök biçim tek başına tanıklanmamıştır. *Kod-* sözcüğü, el yazmalarında IB 9-42'de; *kon-* IB 61-64'te; *kontur-* ise yalnızca IB 34'te tanıklanmıştır.

39. kolula-

¹⁸ *Kıl-* sözcüğünün eski Türk yazıtlarındaki tüm tanımlamaları için bk. Aydın, 2017, s. 158; 2018a, s. 146; 2019, s. 263.

‘Derin düşünmek, meditasyon yapmak, araştırma / inceleme yapmak’ karşılığındaki *kolula-* sözcüğünün yapısındaki {+lA-} eki, bu sözcüğün bir gövde biçim olduğunu göstermektedir. Bu itibarla ulaşılan *kolu* adı, eski Türk yazıtlarında ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmemesine karşın Eski Uygur Türkçesi metinlerinde tanıklanmıştır. *Kolu* sözcüğü, özellikle meditasyon gibi derin düşüncelere dalmayı gerektiren durumlarda kişinin ‘odaklanması’ için gereken ‘süre, vakit’ anlamındadır. Kök biçimi ‘derin düşünmek’ anlamına bağlayan nokta budur. *Kolula-* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca U 5: (B: II) A5-6’da geçmektedir.¹⁹

40. kork- / korkma- / korkınç / korkunç

Kork-, *korkma-*, *korkınç* ‘korkunç’ ve *korkunç* ‘korku, korkunç’ sözcükleri, *kori-* kök biçiminden türemiştir. *Kork-* sözcüğünün yapısındaki ek {-k-} iken *korkma-* sözcüğünde buna ek olarak bir de {-mA-} eki vardır. *Kori-* ‘korumak’ fiiliyle *kork-* sözcüğü arasında ince bir anlamsal ilişki vardır. Bu bağlantıyı Tekin de tespit eder (2003, s. 94). *Korkunç* sözcüğünün yapısında {-k-} ekinden sonra sırasıyla {-(X)n-} ve {-ç} eki bulunmaktadır. *Korkınç* sözcüğü ise *kork-* gövde biçimine {-(X)nçIg} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur.²⁰ *Kori-* kök biçimi, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Kork-* sözcüğü, el yazmalarında IB 2; *korkma-* IB 2-19; *korkınç* Mz. 386: A1-2; *korkunç* ise IB 36’da geçmektedir.

41. köçür-

‘Göçürmek’ karşılığındaki *köçür-* sözcüğü, *köç-* kök biçimine {-(X)r-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Köç* kök biçimi bir sestüş köktür. *Köç-* fiili, yazıtlarda yalnızca Ta B4’te tanıklanmıştır. *Köçür-* sözcüğünün yazıt ve el yazmaları içerisindeki tek tanıklaması IB 34’tedir.

42. köküzmek

‘Göğüs zırhı’ karşılığındaki *köküzmek* sözcüğü, *köküz* / *kögüz* kök biçimine {+mAk} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Köküz* / *kögüz* kök biçimi, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Köküzmek* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı Or. 8212/76: (C) A(B?) 6’dadır.

43. köpük

Köpük sözcüğünün yapısındaki {-(X)k} eki, sözcüğün bir gövde biçim olduğunu göstermektedir. Bu durumda **köp-* fiiline ulaşılmaktadır. Kök biçim, Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamış olmasına karşın Clauson’un da işaret ettiği üzere kimi Türk lehçelerinde ‘kabarmak, taşmak’ anlamındadır (ED 687a). *Köp* kök biçimi aynı

¹⁹ *Kolula-* için ayrıca bk. ED 721b; Erdal, 1991, s. 440.

²⁰ {-(X)nçIg} eki için ayrıca bk. Gabain, 1988, s. 58; Erdal, 1991, s. 363.

zamanda bir sesteş köktür. *Köpük* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı IB 20'dedir.²¹

44. kudı / kudruk / kudursug

'Aşağı, aşağıya' karşılığındaki *kudı* sözcüğü ile *kud-* 'dökmek' kök biçimi arasında Tekin'in de işaret ettiği üzere ince bir anlamsal bağlantı olduğu anlaşılmaktadır (2003, s. 150). Buradaki temel mantık 'dökülme' eyleminin her zaman 'yukarıdan aşağıya doğru' oluşudur. Bu açıklamadan sonra *kudı* sözcüğünün yapısındaki ek ise {-I} olarak sorunsuzca tespit edilebilir. *Kud* kök biçimi bir sesteş köktür. *Kud-* fiili, eski Türk yazıtlarında tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. Aynı kök biçimden türediği anlaşılrsa da açıklaması *kudı* sözcüğü kadar kolay olmayan bir diğer sözcük de *kudruk* sözcüğüdür. Yine 'dökmek' eyleminin oluş biçimi ile 'aşağı doğru sarkan' kuyruk arasında ince bir anlamsal ilgi olduğu sezilmektedir. *Kudruk* sözcüğünün *kud-* kök biçimine sırasıyla {-(X)r-} ve {-(X)k} ekinin getirilmesiyle oluştuğu söylenebilir. *Kudur-* fiili, ilginç biçimde 'bir şeyin üzerine düşmek; çok çalışmak' anlamıyla DLT'de geçmektedir. Bu noktada, *kudurgak* 'kaftanın arka eteklerinden biri' ve *kudursug* 'kuyruk sokumu, bölgesi' sözcükleri de dikkat çekmektedir. *Kudursug* sözcüğünün yapısındaki ekleri açıklamak ise oldukça güçtür. Ancak olası çözümlemede sözcük, *kud-* fiiline {-(X)r-} ve {-sIk} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Kudı* sözcüğü, el yazmalarında IB 44 ve 50'de geçmektedir. *Kudruk* sözcüğü, yazıt ve el yazmalarında yalnızca IB 50'de tanıklanmıştır. *Kudursug* sözcüğünün de yazıt ve el yazmaları içerisindeki tek tanıklaması IB 16'dadır.

45. kurugsak

'Kursak, mide' karşılığındaki *kurugsak* sözcüğü, *kuri-* / *kuru-* kök biçimine sırasıyla {-(X)g}, {+sI-} ve {-(X)k} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Kuri* kök biçimi bir sesteş köktür. *Kuri-* / *kuru-* fiili, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Kurugsak* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca IB 8'de geçmektedir.

46. muñlug

'Sıkıntılı, üzüntülü, üzüntü verici' karşılığındaki *muñlug* sözcüğü, *buñ* / *muñ* kök biçimine {+llg} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. Kök biçim, yazıtlarda KT G3, KT G8, BK K2, BK K6, T2 D7, E 6/3, E 7/2, E 10/10, E 11/2-4, E 13/5, E 18/4, E 25/1, E 43/2, E 98/1, E 147/2 ve Adrianov/1'de tanıklanmıştır. Sözcük, bu tanıklamaların tamamında *buñ* biçimindedir. *Muñlug* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 22'dedir.

47. odgur-

²¹ *Köpük* sözcüğü üzerine farklı bir bakış açısı için bk. Erdal, 1991, s. 239-240.

‘Uyandırmak’ karşılığındaki *odgur-* sözcüğü bir gövde biçimdir. Her ne kadar **od-* fiili Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamış olsa da sözcüğün yapısındaki {-gUr-} eki, bu kök biçimin varlığını zorunlu kılmaktadır. *Odgur-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı IB 20’dedir.

48. *olor-*

‘Oturmak, bir yerde kalmak, tahta çıkmak, durmak’ karşılığındaki *olor-* sözcüğü, Tekin’in de işaret ettiği üzere **ol-* kök biçimine {- (X)r-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur (2003, s. 95). Burada **ol-* fiiline gelen ek basitinin anlamını vermektedir (simplex). *Ol* kök biçimi bir sesteş köktür. **Ol-* fiili, ilgili anlamıyla Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. *Olor-* sözcüğü, el yazmalarında O 1: A5, IB 1-4-28-57 ve 61’de tanıklanmıştır.

49. *oynağ / oynaşık*

Oynag ‘oynak; gönül eğleyici’ ve *oynaşık* ‘oynaş’ sözcükleri, *oyun* kök biçiminden türemiştir. *Oynag* sözcüğü, *oyun* kök biçimine sırasıyla {+A-} ve {- (X)g} ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. *Oynaşık* sözcüğü ise *oyun* kök biçimine sırasıyla {+A-}, {- (X)ş} ve {+(X)k} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Oyun* kök biçimi, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde ‘oyynamak’ karşılığında birkaç yerde tanıklanan bir *oy-* fiili vardır. Ancak *oy-* ‘oyynamak’ fiilinin *oyun* sözcüğüne kaynaklık edip etmediğini kestirmek güçtür. *Oynag* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca Mz. 403a.b: (B) A10’da tanıklanmıştır. *Oynaşık* sözcüğü ise yazıt ve el yazmalarında yalnızca Mz. 403a.b: (B) B5’te geçmektedir.

50. *öñre*

Öñre ‘önde, doğuda’ sözcüğü, *öñ* kök biçimine {+rA} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Öñ* kök biçimi ‘ön, doğu’ anlamıyla eski Türk yazıtlarında tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Öñre* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca MIK III 35a+b: A3-4’te tanıklanmıştır.

51. *örgin / örten-*

‘Taht’ karşılığındaki *örgin* sözcüğü bir gövde biçimdir. Ancak sözcüğün kök biçimi açık değildir. Sözcüğün yapısında ilk bakışta fark edilen bir {- (X)n} eki vardır. Buradan ulaşılan *örgi-* fiili, eski Türk yazıtlarında ŞU G10’da geçmektedir ve ‘otağ, taht kurmak, yükseltmek, kurmak’ karşılığındadır. *Örgi-* fiilinin de bir kök biçim olmadığı anlaşılmaktadır. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde ‘yükselmek, çıkmak’ anlamını karşılayan bir *ör-* fiili vardır. Bu kök biçim, Karahanlı Türkçesi metinlerinde ‘ayağa kalkmak’ anlamındadır. *Örgi-* fiili ile *ör-* fiili arasındaki anlamsal bağlantı açıktır. *Ör-* fiilinden *örgi-* fiilinin türetilebilmesi için yukarıda *ıçgın-* fiilini açıklamakta kullanılan {-gI-} eki yeniden gündeme gelmektedir. *Ör* kök biçimi bir sesteş köktür. *Ör-* fiili, yazıtlarda iki yerde tanıklanmıştır. Sözcüğün Teke-Turu

yazıtının 1. satırındaki kullanımı *ör-* fiili ile *örgi-* fiili arasındaki anlamsal ilgiyi kanıtlar niteliktedir:

ew örti // ew örtti “Ev yükseldi (inşa edildi) // ev inşa etti.” (Tıbıkova *vd.* 2012, s. 126-127; http://www.altay.uni-frankfurt.de/A53/A53_O.HTM)

Sözcüğün yazıtlardaki diğer kullanımı ise KT B’dedir. *Ör-* fiili burada ‘ayaklanmak, isyan etmek’ anlamını karşılamaktadır. Bu anlam, sözcüğün ‘ayağa kalkmak’ karşılığıyla ilgilidir. *Örgin* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 1’de geçmektedir.²²

‘Alevlenmek, yanmak’ karşılığındaki *örten-* sözcüğü de *ör-* ‘yükselmek’ kök biçimine sırasıyla {-t}, {+A-} ve {-(X)n-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Örten-* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 9’da geçmektedir.

52. *ötüg / ötügçi / ötüglüg / ötün-*

Ötüg ‘rica’, *ötügçi* ‘ricacı, ara bulucu’, *ötüglüg* ‘ricalı, ricası / isteği olan’ ve *ötün-* ‘rica etmek, arz etmek’ sözcükleri, *öt-* ‘rica etmek, dilemek’ kök biçiminden türemiştir. *Ötüg* sözcüğünün yapısındaki ek {- (X)g} iken *ötügçi* sözcüğünde bu ekten sonra bir de {+çI} eki vardır. *Ötüglüg* sözcüğünde {- (X)g} ekinin yanında bir de {+IIg} eki bulunmaktadır. *Ötün-* sözcüğünün yapısındaki ek ise {- (X)n-} ekidir. *Öt* kök biçimi bir sesteş köktür. *Öt* adı ‘nasihat, öğüt’ anlamıyla el yazmalarında geçmesine karşın *öt-* fiili tanıklanmamıştır. *Öt-* fiili, yazıtlarda ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde tanıklanmazken Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Ötüg* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 19’da geçmektedir. *Ötügçi* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı Or. 8212/78: A(B?) A10’dadır. *Ötüglüg* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca Or. 8212/79: A(B?)2’de geçmektedir. *Ötün-* sözcüğü ise el yazmalarında IB 19-54, O 1 A3 ve Or. 8212/1692: (A) Sol 5’te tanıklanmıştır.

53. *öwkele-*

‘Öfkelenmek, kızmak’ karşılığındaki *öwkele-* sözcüğü, *öpke / öwke* sözcüğüne {+IA-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Öpke* sözcüğünün yapısında rahatlıkla görülen bir {-gA} eki varsa da bu sözcüğe kaynaklık edebilecek bir *öp-* / *öw-* kök biçimi, Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. *Öpke / öwke* sözcüğü, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Öwkele-* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 58’de geçmektedir.

54. *sakın- / satıgçı*

‘Düşünmek’ karşılığındaki *sakın-* sözcüğü, *sa-* kök biçimine sırasıyla {-k-} ve {-(X)n-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Sa* kök biçimi bir sesteş köktür. *Sa-* fiili, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde

²² *Örgin* sözcüğü için ayrıca bk. Aydın, 2018b, s. 5.

geçmektedir. Burada *sa-* fiili ‘saymak, hesap etmek’ anlamındadır. ‘Hesap etmek’ ifadesiyle dönüşlülük bildiren *sakın-* fiili arasında açık bir anlamsal ilgi bulunmaktadır. *Sakın-* sözcüğü, el yazmalarında IB 42-58, U 5: (BI. 1) B1-2-6-7 ve Mz. 388: A1’de geçmektedir.

‘Satıcı, tüccar’ karşılığındaki *satıgçı* sözcüğüne kaynaklık eden kök biçim de yukarıda ifade edilen *sa-* fiildir. *Satıgçı* sözcüğü, *sa-* kök biçimine sırasıyla {-(X)t-}, {-(X)g} ve {+çI} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Satıgçı* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanılaması Mz. 388: A3’tedir.

55. semiz / semrit-

Semiz ve *semrit-* sözcüklerinin birer gövde biçim olduğu açıktır. Özellikle *semrit-* sözcüğünün yapısındaki {-(X)t-} eki, bu tespiti kanıtlamaktadır. Bu itibarla *semiz* ve *semrit-* sözcüklerine kaynaklık eden kök biçim, *semri-* olarak saptanabilir. *Semri-* ‘bir hayvanın semirmesi; güçlenmesi, uygun kiloya ulaşması’ fiili, Eski Türkçenin söz varlığında DLT ve KT’de geçmektedir. Bu açıklamadan sonra *semiz* sözcüğünün yapısındaki ek ise {-(X)z} olarak tespit edilebilir. Clauson, *semri-* fiili ile *semiz* sözcüğü arasındaki etimolojik bağlantıya işaret eder (ED 830b). Erdal ise *semiz* ‘fat’ (adj. of an animal) < **semri-z* çözümlemesinde bulunur (1991, s. 323). *Semiz* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 65’te tanıklanmıştır. *Semrit-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanılaması ise IB 16’dadır.

56. sın- / sınık

Sın- ‘kırılmak’ ve *sınık* ‘kırık’ sözcükleri, *sı-* ‘kırmak, dağıtmak’ kök biçiminden türemiştir. *Sın-* sözcüğünün yapısındaki ek {-(X)n-} iken *sınık* sözcüğünde bu ekten sonra bir de {-(X)k} eki vardır. *Sı-* kök biçimi, yazıtlarda KT D36, T1 D2 ve KÇ D9’da tanıklanmıştır. *Sın-* sözcüğü, yazıt ve el yazmalarında yalnızca IB 6’da; *sınık* ise yalnızca IB 48’de geçmektedir.

57. sokuş-

‘Çarpışmak, karşılaşmak, rastlaşmak’ karşılığındaki *sokuş-* sözcüğü, *sok-* kök biçimine {-(X)ş-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Sok* kök biçimi bir sesteş köktür. *Sok-* fiili, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Sokuş-* sözcüğü, yazıt ve el yazmalarında IB 2-6-16-27-35-47 ve 49’da geçmektedir.

58. söz / sözle-

Söz ve *sözle-* sözcükleri, Gabain ve Tekin’in de ifade ettiği üzere **sö-* kök biçiminden türemiştir (Gabain, 1988, s. 55; Tekin, 2003, s. 93). *Söz* sözcüğü, **sö-* kök biçimine {-(X)z} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Sözle-* sözcüğünün yapısında, bu ekten sonra bir de {+IA-} eki vardır. **Sö-* kök biçimi, Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. *Söz* sözcüğü, el yazmalarında IB 7 ve 11’de; *sözle-* ise yalnızca U 179: A4’te geçmektedir.

59. suçulun-

‘Sıyrılmak, soyulmak, yüzülmek’ karşılığindeki *suçulun-* sözcüğü, **suç-* kök biçimine sırasıyla {- (X)l-} ve {- (X)n-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Suç* kök biçimi bir sesteş köktür. **Suç-* fiili, Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. *Suçulun-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı IB 44’tedir.

60. talım

‘Yırtıcı’ karşılığindeki *talım* sözcüğünün bir kök biçim olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü sözcüğün yapısında rahatlıkla görülebilen bir {- (X)m} eki vardır. Bu itibarla *tal-* kök biçimine ulaşılmaktadır. *Tal* kök biçimi bir sesteş köktür. *Tal-* fiili, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde ‘dalmak, talan ve yağma etmek’ karşılığında geçmektedir. Sözcüğün bu anlamıyla ‘yırtıcı; yırtan, talan eden’ karşılığı arasında ince bir anlamsal ilgi olduğu sezilmektedir. *Talım* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde IB 3-40-43 ve 51’de geçmektedir.

61. talula-

‘Seçmek’ karşılığındaki, *talula-* sözcüğü, *talū* ‘iyi, seçkin’ kök biçimine {+lA-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Talū* kök biçimi, yazıtlarda ve Eski Uygur Türkçesinde tanıklanmazken Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Talula-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı IB 19’dadır.

62. tamgala- / tamgalıg

Tamgala- ‘damgalamak, mühürlemek’ ve *tamgalıg* ‘damgalı, mühürlü’ sözcüklerinin birer gövde biçim olduğu açıktır. *Tamgala-* sözcüğünün yapısındaki {+lA-} ve *tamgalıg* sözcüğünün yapısındaki {+lIg} eki kolaylıkla fark edilebilmektedir. Ancak bu eklerin getirildiği *tamga* sözcüğünün de bir kök biçim olmadığı anlaşılmaktadır. Eski Türkçenin söz yapımında tanıklanan {-gA} eki düşünüldüğünde bu olasılık güçlenmektedir. Eski Türkçenin söz varlığında, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçen bir *tam-* ‘yanmak, tutuşmak, parlamak’ fiili vardır. *Tamga* sözcüğüne kaynaklık eden kök biçim, Tekin’in de işaret ettiği üzere bu *tam-* fiili olmalıdır (2003, s. 89-90). Yazıt ve el yazmalarının oluşturulduğu dönemlerde, damgaların nasıl yapıldığı düşünüldüğünde *tam-* fiili ile *tamga* sözcüğü arasındaki anlamsal bağlantı açıkça anlaşılmaktadır. Bu bağlantıyı Tekin de tespit eder (2003, s. 89-90). *Tam* kök biçimi bir sesteş köktür. *Tamgala-* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca Mz. 388: A4-5’te tanıklanmıştır. *Tamgalıg* sözcüğü ise el yazmalarında Or. 8212/78: (A) A(B?)2’de geçmektedir.

63. tanuklug

‘Tanıklı, şahitli’ karşılığındaki *tanuklug* sözcüğü, *tanu-* kök biçimine sırasıyla {- (X)k} ve {+lIg} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Tanu-* kök biçimi, yazıtlarda ve Eski Uygur Türkçesinde tanıklanmazken Karahanlı Türkçesi metinlerinde

geçmektedir. *Tanuklug* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması Or. 8212/78: (A) A(B?)²'dedir.

64. *tapla-*

'Sevmek, memnun olmak' karşılığındaki *tapla-* sözcüğü, *tap* 'memnuniyet, istek, arzu' kök biçimine {+IA-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Tap* kök biçimi bir sesteş köktür. *Tap* adı, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Tapla-* sözcüğü, yazıt ve el yazmalarında yalnızca IB 3'te tanıklanmıştır.

65. *tarıg*

'Ekin' karşılığındaki *tarıg* sözcüğünün bir gövde biçim olduğu açıktır. Sözcüğe kaynaklık edebilecek kök biçim konusunda farklı görüşler vardır.²³ Türkolojide genel eğilim, sözcüğün kök biçimini *tarı-* olarak tespit etmek yönündedir. Ancak 'saçmak, yaymak' karşılığındaki *tar-* fiili ile *tarı-* arasında bir anlamsal ilişki sezilmektedir. Erdal, Eski Uygur Türkçesinde tanıklanan *tarag* sözcüğünden yola çıkarak Doerfer'in sözcüğün kök biçimi için *tar-* fiilini görmek istediğini aktarır (1991, s. 206). *Tarıg* sözcüğünün kök biçimi için *tar-* fiili kabul edilecek olursa sözcüğün yapısındaki ekler sırasıyla {-I-} ve {-(X)g} olarak tespit edilebilir.²⁴ *Tar* kök biçimi bir sesteş köktür. Yazıt ve el yazmalarında ne *tar-* ne de *tarı-* fiilleri tanıklanmıştır. *Tarı-* fiili, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Tar-* sözcüğü, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde 'dağıtmak, parçalamak'; Karahanlı Türkçesi metinlerinde ise 'yaymak, dağıtmak, iki şeyi birbirinden ayırmak' karşılığıyla geçmektedir. *Tarıg* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 53'tedir.

66. *taşgar-*

'Çıkarmak, dışarı göndermek' karşılığındaki *taşgar-* sözcüğü, *taş* 'dış' kök biçimine {+gAr-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Taş* sözcüğü bir sesteş köktür. *Taş* adı, yazıt ve el yazmalarında 'taş, kaya' ve 'dış' karşılıklarıyla kullanılmıştır. Kök biçim 'taş' anlamıyla el yazmalarında tanıklanmasına karşın *taşgar-* sözcüğüne kaynaklık eden 'dış' karşılığıyla geçmemektedir. *Taş* sözcüğü 'dış' anlamıyla yazıtlarda KT G12, BK K14, T1 B4, T1 G6, ŞU G4 ve E 45/4'te tanıklanmıştır. *Taşgar-* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca U 177: B2'de geçmektedir.

67. *tatıglıg*

'Tatlı, lezzetli' karşılığındaki *tatıglıg* sözcüğü, *tat-* kök biçimine sırasıyla {-(X)g} ve {+Ilg} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Tat* kök biçimi bir sesteş köktür. *Tat-* fiili, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde

²³ Daha geniş bilgi için bk. Aydın, 2018a, s. 172.

²⁴ *Tar-* fiili için ayrıca bk. ED 529a. *Tarı-* için ayrıca bk. Gül, 2016.

geçmektedir. *Tatılgı* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı U 5: (BI, I) A6'dadır.

68. terit-

'Terletmek' karşılığındaki *terit-* sözcüğünün *ter* kök biçiminden türediği anlaşılmaktadır. Ancak {-(X)t-} ekinin fiillere gelerek ettirgen yapılı yeni fiiller türettiği bilindiğinden *ter* kök biçiminin doğrudan bu eki aldığı düşünülemez.²⁵ Her ne kadar Eski Türkçenin söz varlığında **teri-* biçiminde bir fiil tanıklanmamış olsa da *ter* adını *terit-* fiiline bağlayan bir **teri-* fiilinin varlığı kaçınılmazdır. Eski Türkçenin söz yapımında adlara gelerek fiiller türeten {+I-} eki, bu durumu açıklamakta önemli bir noktadadır. Bu durumda *terit-* fiili, *ter* kök biçimine sırasıyla {+I-} ve {-(X)t-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Ter* kök biçimi, yazıtlarda yalnızca T2 D2'de tanıklanmıştır. *Terit-* fiilinin yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 50'dedir.

69. téril-

'Derilmek, toplanmak' karşılığındaki *téril-* sözcüğü, *tér-* kök biçimine {-(X)l-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Tér-* kök biçimi, yazıtlarda KT G10, KT D12, BK K8, BK D11 ve ŞU K5'te geçmektedir. *Téril-* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 28'de geçmektedir.

70. tıñla-

'Dinlemek' karşılığındaki *tıñla-* sözcüğünün bir türemiş biçim olduğu açıktır. Sözcüğün yapısındaki {+lA-} eki rahatlıkla görülebilmektedir. Bu durumda, sözcüğün kök biçimi olarak *tıñ* adına ulaşılmaktadır. *Tıñ* kök biçimi, yazıtlarda ve Karahanlı Türkçesinde tanıklanmazken 'ses' karşılığıyla Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Tıñla-* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 58'de geçmektedir.

71. tıtın-

'Parçalanmak, yolunmak' karşılığındaki *tıtın-* sözcüğü, *tıt-* kök biçimine {-(X)n-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Tıt* kök biçimi bir sesteş köktür. *Tıt-* fiili, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Tıtın-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 44'tedir.

72. tigret-

'(Atı) tırnaklarından ses gelecek biçimde yürütmek veya koşturmak' karşılığındaki *tigret-* sözcüğü, bir gövde biçimdir. Ancak sözcüğün kök biçimi açık değildir. Clauson, *tigret-* sözcüğü için *tigret-* < *tigre-* < *tigir* çözümlemesinde bulunur.

²⁵ *Ter* > **teri-* > *terit-* gelişimine benzer yapılar için **tok* > *tokı-* > *tokıt-*; **yavır* > **yavırı-* > *yavırıt-*; **yor* > *yorı-* > *yorıt-* örnekleri verilebilir. Daha geniş bilgi için bk. Tekin, 2003, s. 87.

Ona göre *tigir* (*takır*) ‘clattering noise’ adı, *tigret-* sözcüğüne kaynaklık etmektedir (ED 485b, 486a). Erdal ise *çıñra-*, *kükre-*, *mañra-*, *müñre-* vb. sözcüklerin yapısında yer alan ve yansıma sözcüklere eklenen bir {+rA-} ekinden söz eder. Erdal, *tigre-* sözcüğünü de bu ekin örnekleri arasına alır (1991, s. 470-474, 788). *Tigret-* sözcüğünün yapısındaki son ek {-(X)t-} ekindir. Bu ekten önce, sözcüğün yapısında Clauson’a göre {+A-} eki varken Erdal’a göre {+rA-} eki bulunmaktadır. Her iki açıklama da *tigret-* sözcüğünün bir yansıma sözcükten türediğine işaret etmektedir. Bu noktada, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçen *tiki* ‘gürültü, şamata, çağlama, geceleyn işitilen ses’ sözcüğü dikkat çekmektedir. *Tigret-* sözcüğüne kaynaklık eden kök biçim, bu *tiki* adı olmalıdır. Sonuç olarak *tigret-* sözcüğü, *tiki* kök biçimine sırasıyla {+rA-} ve {-(X)t-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Tiki* adı, yazıtlarda ise tanıklanmamıştır. *Tigret-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı IB 50’dedir.

73. tiril-

‘Dirilmek’ karşılığındaki *tiril-* sözcüğü, bir gövde biçimdir. Sözcüğün yapısında açık bir biçimde {-(X)l-} eki vardır. Bu durumda, sözcüğe kaynaklık eden kök biçim **tir-* olarak tespit edilebilir. Ancak Clauson’un da *tirig*, *tirgür-* ve *tiril-* sözcüklerine kaynaklık ettiğini belirttiği **tir-* fiili, Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır (ED 529b). *Tiril-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 13’tedir.

74. törösüz / töröt-

‘Kanunsuz’ karşılığındaki *törösüz* ve ‘yaratmak, meydana getirmek, ortaya çıkarmak’ karşılığındaki *töröt-* sözcükleri, *törö* kök biçiminden türemiştir. *Törö* kök biçimi bir sesteş köktür. *Törösüz* sözcüğü, *törö* adına {+sIz} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Töröt-* sözcüğü ise *törö-* fiiline {-(X)t-} ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. *Törö* adı, yazıtlarda KT D1-3-8-13-16-22-31, BK D2-3-4-8-11-12-13-14-18-19-36, Ta B3, HT VII/3, E. 10/7 ve Talas 6/1’de geçmekteyken *törö-* fiili KT K10, KÇ B2, E. 53/3 ve E 68/9’da tanıklanmıştır. *Törösüz* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması Mz. 403a.b: (B) A4’tedir. *Töröt-* sözcüğü ise yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca IB 55’te geçmektedir.

75. tözlüg

‘Asıllı, esaslı, köklü, kökenli, unsurlu’ karşılığındaki *tözlüg* sözcüğü, *töz* kök biçimine {+lIg} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Töz* kök biçimi bir sesteş köktür. *Töz* adı, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Tözlüg* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde T II T 14: A6-7-8-9-10 ve 11’de geçmektedir.

76. tugçı

‘Bayraktar, tuğ taşıyan kişi’ karşılığındaki *tugçı* sözcüğü, *tug* kök biçimine {+çI} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Tug* kök biçimi bir sesteş köktür.²⁶ *Tug* adı, yazıtlarda ŞU D5, ŞU G9, ŞU B3 ve 6’da tanıklanmıştır. *Tugçı* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı U 180: A2’dedir.

77. tuman

‘Duman, sis’ karşılığındaki *tuman* sözcüğü, *tu-* ‘kapanmak’ kök biçimine {+mAn} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Tu-* kök biçimi, yazıtlarda T1 D6 ve ŞU G Ek1’de tanıklanmıştır. *Tuman* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 15’tedir.²⁷

78. tüke- / tükel / tükeme-

‘Bitmek, tükenmek, tamamlanmak’ karşılığındaki *tüke-* sözcüğünün bir gövde biçim mi yoksa kök mü olduğu tartışmalıdır. Her ne kadar Türkolojide genel eğilim *tüke-* sözcüğünün bir kök biçim olduğu yönünde olsa da Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçen *tük tümen* eş anlamlı ikilemesinin ilk unsuru olarak kullanılan bir *tük* sözcüğü tanıklanmıştır:

[...] **tük tümen** törlüg tañsok edlerin [...] ETS, 10. Otuz Beş Burkana Saygı, (Arat, 1991, s. 98)

[...] **tük tümen** tınlıglarıg kutgartıñız [...] T III D 260 11, 67. (Bang & Gabain, 1930, s. 58)

[...] **tük tümen** yıl örlüg yalınlig [...] 66. 4 = 177 183 333, arka 15. (Tekin, 1976, s. 126)

[...] **kagan katun tük tümen** yaşazun [...] BTT XIII, Avalokitesvara, 68. (Zieme, 1985, s. 125)

Tük tümen ikilemesi için ‘sayılamayacak kadar çok, sayısız’ karşılığını vermek mümkündür. Kutadgu Bilig’de de *tük* sözcüğü ‘çok, fazla, tamam olmuş’ anlamıyla kullanılmıştır. Tanıklamalar göz önüne alındığında buradaki *tük* sözcüğü ile *tüke-* sözcüğü arasında bir bağlantı olduğu düşünülebilir. Bu itibarla *tüke-* sözcüğünün kök biçimi, *tük* adı olarak kabul edilebilir. *Tüke-* sözcüğündeki ek ise {+A-} olarak tespit edilebilir. Eldeki veriler bu önermeyi kanıtlamak için yeterli görünmese de *tüke-* sözcüğünün etimolojisi için bu olasılık da göz ardı edilmemelidir.²⁸ ‘Tam, eksiksiz, sağlam’ karşılığındaki *tükel* sözcüğü ise *tük* kök biçimine sırasıyla {+A-} ve {-(X)I} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Tük* kök biçimi, yazıtlarda tanıklanmamıştır. *Tüke-* sözcüğü, el yazmalarında MIK III 35a+b: B4 ve MIK III 200 I: A1’de

²⁶ *Tug* sözcüğü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. ED 464a.

²⁷ *Tuman* sözcüğü için ayrıca bk. Erdal, 1991, s. 387-388; Tekin, 2003, s. 92.

²⁸ *Tüke-* sözcüğünün etimolojisi adına farklı bir görüş için bk. Aksan, 1989, s. 327.

geçmektedir. IB 3'te ise sözcüğün {-mA-} ekini almış biçimi tanıklanmıştır. *Tükel* sözcüğü ise IB 15-27 ve 42'de geçmektedir.

79. türlüğ

'Türlü, çeşitli' karşılığındaki *türlüğ* sözcüğü, *tür* kök biçimine {+IIg} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Tür* kök biçimi bir sesteş köktür. *Tür* adı, yazıtlarda ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde tanıklanmazken Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Türlüğ* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca el yazmalarında Mz. 403a.b: (B) A1, Mz. 403a.b: (B) B8-9, Mz. 386 B3 ve T II T 14 A2'de geçmektedir.

80. tütünçsüz

'Dumansız, tütünsüz' karşılığındaki *tütünçsüz* sözcüğü, *tüt-* kök biçimine {- (X)ncşlz} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur.²⁹ *Tüt-* kök biçimi, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Tütünçsüz* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması Or. 8212/78: (B) A(B?)3'tedir.

81. udıgma

'Uyuyan' karşılığındaki *udıgma* sözcüğü, *u* 'uyku' kök biçimine sırasıyla {+dI-} ve {- (X)gmA} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *U* kök biçimi bir sesteş köktür. *U* adı, yazıtlarda T1 K3 ve 4'de tanıklanmıştır. *Udıgma* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 20'dedir.

82. ula- / ulatı / ulug

'Birleştirmek, bağlamak, sürdürmek' karşılığındaki *ula-* sözcüğü, *ul* kök biçimine {+A-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Ul* kök biçimi 'başlangıç, dip, zemin' anlamındadır. 'Ve, ve benzeri, ve diğerleri, daha, ile birlikte, ilaveten' gibi anlamları karşılayan *ulatı* sözcüğü de *ul* kök biçiminden türemiştir. *Ula-* fiiline {- (X)t-} ekinin getirilmesiyle oluşan *ulat-* 'ulamak, birleştirmek' fiili, Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. Burada *ulatı* sözcüğünün sonundaki ek ise {-I} ekidir. 'Ulu, büyük' karşılığındaki *ulug* sözcüğünün etimolojisi konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. *Ulug* sözcüğünün *ul* kök biçimine {+IIg} ekinin getirilmesiyle kurulduğu anlaşılmaktadır.³⁰ *Ul* kök biçimi, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Ula-* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 48'de; *ulatı* Or. 8212/77: A7'de; *ulug* ise IB 9, Mz. 383: A3 ve U 181: B5'te geçmektedir.³¹

83. urılan-

²⁹ {- (X)ncşlz} eki için ayrıca bk. Erdal, 1991, s. 349-356.

³⁰ *Ulug* sözcüğü için ayrıca bk. Uçar, 2020.

³¹ *Ulatı* için bk. ED 134a; Gabain, 1988, s. 95; Erdal, 1991, s. 798; Tekin, 2003, s. 148.

‘Erkek çocuk doğurmak’ karşılığındaki *urılan-* sözcüğü, *urı* ‘erkek çocuk’ kök biçimine sırasıyla {+IA-} ve {-(X)n-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Urı* kök biçimi, yazıtlarda KT D7-24, BK D 7-20, ŞU B3, Su 6, E 2/1, E 13/2, E 26/2-3-13, E 38/3, E 48/6-9, E 53/3, E 59/7, E 88/3 ve E 126’da tanıklanmıştır. *Urılan-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 5’tedir.

84. uzun

Uzun sözcüğü, *uza-* kök biçimine {-(X)n} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Uza-* fiili, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. Her ne kadar *uza-* fiilinin yapısında bir {+A-} eki fark edilse de *uz* kök biçimi Eski Türkçenin söz hazinesinde ‘sanat, mahir, becerikli’ anlamındadır. Eldeki veriler ışığında *uz* kök biçiminin *uzun* sözcüğüyle hiçbir anlamsal bağlantısı yoktur. *Uzun* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 47’de geçmektedir.

85. üküş

‘Fazla, çok’ karşılığındaki *üküş* sözcüğü, Clauson’un da işaret ettiği üzere *ük-* kök biçimine {-(X)ş} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur (ED 118a). *Ük-* kök biçimi ‘yığmak, toplamak, biriktirmek’ anlamındadır ve Eski Türkçenin söz varlığında yalnızca Eski Uygur Türkçesinde tanıklanmıştır. *Üküş* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 36’da geçmektedir.

86. ülüg

‘Pay, hisse, talih, kader, kismet’ karşılığındaki *ülüg* sözcüğü, *üle-* kök biçimine {-(X)g} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Üle-* sözcüğünün yapısında bir {+IA-} eki fark edilse de Eski Türkçenin söz varlığında, sözcüğe kaynaklık edecek bir *ü* kök biçimi tanıklanamamıştır. *Üle-* kök biçimi, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Ülüg* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca IB 41 ve 66’da geçmektedir.

87. ümele-

‘Misafir olmak, misafirlige gitmek’ karşılığındaki *ümele-* sözcüğü, *üme* ‘misafir’ kök biçimine {+IA-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. Gerek *üme* gerekse de *ümele-* sözcüğü, Eski Türkçenin söz varlığında çok seyrek tanıklanmıştır. *Üme* kök biçimi, Eski Türkçenin söz varlığında yalnızca Karahanlı Türkçesi metinlerinde tanıklanmıştır. *Ümele-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 47’dedir.

88. ünüş-

‘Parçalanmak, yırtılmak, oyulmak’ karşılığındaki *ünüş-* sözcüğü, **ün-* ‘oymak, kazmak’ kök biçimine {-(X)ş-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. **Üñ-* kök biçiminden türemiş kimi sözcükler görülmekle birlikte kök biçim tek başına Eski

Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. *Üñüş-* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca IB 44'te geçmektedir.

89. üzük

'Kesik, yırtık' karşılığındaki *üzük* sözcüğü, *üz-* 'kesmek, yırtmak, kopmak' kök biçimine $\{-(X)k\}$ ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Üz* kök biçimi bir sesteş köktür. *Üz-* fiili, yazıtlarda yalnızca T1 G6'da tanıklanmıştır. *Üzük* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 48'dedir.

90. yadrat-

'Yere yatırmak, yaymak, sermek' karşılığındaki *yadrat-* sözcüğünün bir gövde biçim olduğu açıktır. Sözcüğün yapısını tam olarak açıklamak ise güçtür. Sözcüğün *yad-* 'yaymak, açmak' kök biçiminden türediği söylenebilir. Ayrıca sözcüğün yapısındaki son ekin $\{-(X)t-\}$ eki olduğu da anlaşılmaktadır. *Yad-* kök biçimi, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Yadrat-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 50'dedir.

91. yağlıg

'Yağlı' karşılığındaki *yağlıg* sözcüğü, *yag* kök biçimine $\{+Ilg\}$ ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Yag* kök biçimi bir sesteş köktür. *Yag* adı, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Yağlıg* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması IB 13'tedir.

92. yagrı-

'At vb. hayvanların sırtının yara olması' biçiminde karşılanabilecek *yagrı-* sözcüğü, *yagır* 'at vb. hayvanların sırtında, semerin vurması gibi nedenlerle oluşan yara' kök biçimine $\{+I-\}$ ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Yagır* kök biçimi, yazıtlarda ve Eski Uygur Türkçesinde tanıklanmazken Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. E 68/4'te bir *yagır* sözcüğü tanıklanmışsa da burada geçen *yagır oghı ben* ifadesi sözcüğe 'yara' anlamının verilmesini olanaksız kılmaktadır. *Yagrı-* sözcüğü, yazıt ve el yazmalarında yalnızca IB 16'da geçmektedir.

93. yalım

'Yalçın, yalın' karşılığındaki *yalım* sözcüğünün bir kök biçim olmadığı anlaşılmaktadır. Sözcüğün yapısında rahatlıkla fark edilebilen bir $\{-(X)m\}$ eki vardır. Bu durumda **yal-* fiiline ulaşılmaktadır. Ancak Eski Türkçenin söz varlığında **yal-* kök biçimi tanıklanmamıştır. Clauson, **yal-* fiilinin *yalt*, *yalım*, *yalma*, *yalıg* ve *yalın-* sözcüklerine kaynaklık ettiği görüşündedir (ED 918a). *Yalım* sözcüğü, el yazmalarında IB 40 ve 49'da geçmektedir.

94. yana

‘Yine, tekrar, sonra’ karşılığındaki *yana* sözcüğü, *yan-* ‘geri dönmek’ kök biçimine {-A} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Yan* sözcüğü bir sesteş köktür. *Yan-* fiili, yazıtlarda T1 K4-5, T2 B2 ve T2 D3’te tanıklanmıştır. *Yana* sözcüğü, el yazmalarında IB 15-29-42-44-57 ve 58’de geçmektedir.

95. *yaŋra-*

‘Homurdamak, söylenmek’ karşılığındaki *yaŋra-* sözcüğünün bir gövde biçim olduğu anlaşılmaktadır. *Yaŋra- keŋre-* ifadesinin bir ikileme yapısı olduğu *keŋre-* maddesinde ifade edilmişti. Burada, *yaŋra-* sözcüğünün yapısında yer alan {+rA-} ekinin eklendiği **yaŋ* yansıma sözüne bir karşılık bulmak güçtür. Kök biçim, Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. *Yaŋra-* sözcüğü, yazıt ve el yazmalarında yalnızca IB 22’de geçmektedir.³²

96. *yarlıg / yarlıka-*

‘Emir, buyruk, dağıtma, paylaşırma, tahsis’ karşılığındaki *yarlıg* ve ‘emretmek, buyurmak, lütfetmek’ karşılığındaki *yarlıka-* sözcüklerinin birer gövde biçim olduğu anlaşılmaktadır. *Yarlıka-* sözcüğünün *yarlıg* adına eklenen {+kA-} ekiyle kurulduğu açıktır. Ancak *yarlıg* adı da bir kök biçim olmamalıdır. Sözcüğün yapısında açıkça {+llg} ekini görmek mümkündür ve bu ek *yar* ‘ağız sıvısı; salya, tükürük’ sözüne eklenmiş gibi görünmektedir. Şinasi Tekin sözcüğün *yar* ‘salya, sümük; değersiz şey’ sözcüğüne {+llg} ekinin getirilmesiyle kurulduğu görüşündedir (2001, s. 227). M. Vefa Nalbant, *yarlıg* sözcüğünün kökünün *yal / yar* ‘su’ olduğunu belirler. Nalbant, bu kök biçimin geçirdiği anlamsal yolculuğu ise ‘su > tükürük > dil, *yar + lg* (dillik, dile ait olan)-söz > hanın sözü; emir, buyruk, ferman’ biçiminde ortaya koyar (2013, s. 339-340).³³ *Yar* sözcüğü bir sesteş köktür. *Yar* adı, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Yarlıg* sözcüğü, el yazmaları içerisinde T II T 14: A 18-19, Or. 8212/76: (A) A3-5-7-8-9-10-12, (B) A2-4-5-7-8-10-12, (B) B3-5-7-8, (C) A6, ve U 181: B3’te tanıklanmıştır. *Yarlıka-* sözcüğü ise el yazmalarında Mz. 169a.b+c.d: (A) B3, (B) A3 ve T II T 14 A19’da geçmektedir.

97. *yasıç*

‘Ok ucu, temreni’ karşılığındaki *yasıç* sözcüğü, *yas-* kök biçimine sırasıyla {-I} ve {+ç} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Yas* kök biçimi bir sesteş köktür. *Yas-* fiili, Eski Türkçenin söz varlığında birden çok anlamı karşılayacak biçimde kullanılmıştır. *Yasıç* sözcüğüne kaynaklık eden *yas-* fiili ‘eritmek, düzleştirmek, dağıtıp yaymak’ anlamındadır. *Yas-* fiili, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Yasıç* sözcüğü, yazıt ve el yazmalarında yalnızca IB 40’ta geçmektedir.

³² *Yaŋra-* için ayrıca bk. ED 952b; Erdal, 1991, s. 470.

³³ *Yarlıg* sözcüğü için ayrıca bk. ED 966b, 967a, 968a. Sözcük üzerine farklı etimoloji denemeleri için bk. Nalbant, 2013.

98. yawız / yawuz / yawlak

‘Sefil, perişan, kötü, fena’ karşılığındaki *yawız / yawuz* ile aynı anlamdaki *yawlak* sözcüğü **yaw-* kök biçiminden türemiştir. *Yawız / yawuz* sözcüğü, **yaw-* kök biçimine {-(X)z} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Yawlak* sözcüğünün yapısındaki ek ise açık değildir. *Yawlak* sözcüğünün kök biçimi için Clauson, **yaw-* fiilini düşünür (ED 876b). Clauson’a göre *yawğan, yawrı-* ve *yawız* sözcükleri de aynı **yaw-* fiilinden türemiştir (ED 874b, 879a, 881a). Erdal, Clauson ile aynı görüşü paylaşır ve **yaw-* kök biçiminden türemiş olabilecek sözcüklere *yaw-man (yaman)* örneğini de ekler (1991, s. 324, 388). **Yaw-* kök biçimi, Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. Kutadgu Bilig’de geçen bir *yaw-* fiili varsa da bu sözcük ‘yaklaştırmak’ karşılığındadır. *Yawız* sözcüğü, el yazmalarında Or. 8212/77: A11, IB 12-24-44 ve 45’te tanıklanmıştır. Sözcüğün *yawuz* biçimi yalnızca Or. 8212/1692: (A) Sol 9’da geçmektedir. *Yawlak* sözcüğü ise Mz. 403a.b: (B) A7, U 5 (Bl. 1) B5, IB 6-8-9-16-22-25-33-36-37-39-43-46-50-61 ve 65’te tanıklanmıştır.

99. yayla- / yaylag

‘Yaylamak, yazı geçirmek’ karşılığındaki *yayla-* ve ‘yayla, yazlık’ karşılığındaki *yaylag* sözcükleri, *yay* ‘yaz’ kök biçiminden türemiştir. *Yayla-* sözcüğünün yapısındaki ek {+lA-} iken *yaylag* sözcüğünde bu ekten sonra bir de {-(X)g} eki vardır. *Yay* kök biçimi bir sesteş köktür. *Yay* adı, yazıtlarda BK B3, BK D39 ve ŞU D8’de tanıklanmıştır. *Yayla-* sözcüğü, el yazmalarında IB 62 ve 64’te; *yaylag* ise IB 51-56 ve 62’de geçmektedir.

100. yazoksuz

‘Suçsuz, günahsız’ karşılığındaki *yazoksuz* sözcüğü, *yaz-* kök biçimine sırasıyla {-(X)k} ve {+sIz} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Yaz* sözcüğü bir sesteş köktür. *Yaz-* fiili, Eski Türkçenin söz varlığında birden çok anlamı karşılayacak biçimde kullanılmıştır. *Yaz-* sözcüğü, yazıtlarda yalnızca Talas 2/2 ve Talas 2/4’te ‘yanılmak’ karşılığına işaret eden bir kullanımla *yazmaz* biçiminde kişi adı parçası olarak tanıklanmıştır. *Yazoksuz* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek tanıklaması U 178: A8-9’dadır.

101. yadıتما-

‘Kokutmamak’ karşılığındaki *yadıتما-* sözcüğü, *yıd* ‘koku’ kök biçimine sırasıyla {+I-}, {-(X)t-} ve {-mA-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Yıd* adı, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Yadıتما-* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı IB 59’dadır.

102. yılan

Yılan sözcüğü, yazıt ve el yazmalarında altı defa tanıklanmıştır ve IB 8 dışındaki tüm tanıklamalar on iki hayvanlı takvimdeki yılan yılını ifade etmektedir. Sözcüğün etimolojisi üzerine pek çok görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşleri bir araya getiren

Hakan Aydemir, çalışmasının sonunda doğru çözümlemenin *yıl-gan* olduğunu saptar (2015, s. 49). *Yıl* sözcüğü bir sestüş köktür. **Yıl-* sözcüğü, Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. Kök biçimin karşıladığı anlamlar konusunda da pek çok görüş vardır. Bu anlamlar arasında, kök biçime uygun görünen karşılıklar ‘hareket etmek, yürümek, kımıldamak, sürünmek’ olarak sıralanabilir. *Yılan* sözcüğü, el yazmalarında O 1: A6 ve IB 8’de geçmektedir.³⁴

103. yılıg

‘İlık, sakin, yumuşak’ karşılığındaki *yılıg* sözcüğü, *yılı-* kök biçimine {- (X)g} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Yılı-* fiili, yazıtlarda tanıklanmazken Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçmektedir. *Yılıg* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca IB 2’de geçmektedir.

104. yitiglig

Yitiglig sözcüğü, **yit-* ‘keskin olmak’ kök biçimine {- (X)gl(X)g} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Yit* kök biçimi bir sestüş köktür. **Yit-* fiilinden türediği anlaşılan *yiti* ve *yitig* sözcükleri geçmekle birlikte kök biçim tek başına Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. *Yitiglig* sözcüğü, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca IB 55’te geçmektedir. Sözcük burada mecazî bir anlam kazanmıştır.

105. yok

‘Yok, mevcut değil’ karşılığındaki *yok* sözcüğünün yapısındaki {- (X)k} eki, sözcüğün bir kök biçim olmadığını göstermektedir. Bu noktada, Karahanlı Türkçesi metinlerinde sıkça tanıklanan *yod-* fiili ile Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçen *yok yodun* ‘yok / yok olma’ ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde tanıklanan *yok yodunluk* ‘yok / yokluk / yok olma’ ikilemeleri göz önüne alındığında her ne kadar Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamış olsa da Clauson ve Tekin’in de işaret ettiği üzere **yo-* ‘yok olmak, bulunmamak’ kök biçiminin varlığı kaçınılmaz bir hâle gelmektedir (ED 895b; Tekin, 2003, s. 91). *Yok* sözcüğü, el yazmalarında IB 36, Or. 8212/78: (B) A(B?)2-3-4 ve 5’te geçmektedir.³⁵

106. yorta

Yorta sözcüğü, *yori-* kök biçimine sırasıyla {- (X)t-} ve {-A} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. Sözcük, özellikle atların bir koşu biçimine işaret etmektedir. ‘Tırs gitmek’ biçiminde ifade edilebilecek bu koşu biçiminde, at ne dörtnala gitmektedir ne de rahvan bir yürüyüş içindedir. Elbette atın bu tip bir yürüyüşte bulunmasını sağlayan binicisidir. Bu koşu biçiminin amacı, atın daha uzun mesafeleri tek seferde

³⁴ *Yılan* için ayrıca bk. Aydın, 2018a, s. 199.

³⁵ *Yok* sözcüğü için ayrıca bk. ED 895a-b; Tekin, 2003, s. 91.

alabilmesidir. *Yorı-* kök biçimi, yazıtlarda çok sık tanıklanan bir sözcüktür.³⁶ *Yorta* sözcüğünün yazıt ve el yazmalarındaki tek kullanımı Or. 8212/76. (B) A2'dedir.

107. *yütür-*

'Yitirmek, kaybetmek' karşılığındaki *yütür-* sözcüğü, *yit-* kök biçimine {-(X)r-} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. *Yit-* kök biçimi, yazıtlarda KT D27-28, BK D22, O D1 ve ŞU D5'te tanıklanmıştır. Sözcük, yazıtlarda *yitir-* biçiminde geçmektedir. Sözcüğün bir söyleyiş farkına işaret eden *yütür-* biçimi, yazıt ve el yazmaları içerisinde yalnızca IB 24'te geçmektedir.

108. *yüz*

'Yüz, çehre, surat' karşılığındaki *yüz* sözcüğü, **yü-* kök biçimine {-(X)z} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. Erdal, **yü-* 'to face (towards)' kök biçiminin *yüz* sözüne kaynaklık etmiş olabileceğini belirtir (1991, s. 220). Tuncer Gülensoy da sözcüğü **yü-* 'yayılmak' + *-z* biçiminde açıklar (2007, s. 1196). **Yü-* kök biçimi, Eski Türkçenin söz varlığında tanıklanmamıştır. *Yüz* sözcüğü, el yazmalarında yalnızca Or. 8212/78: (A) A(B?)4-5'te geçmektedir.

Sonuç

Eski Türk yazısının kullanıldığı el yazmalarının söz varlığının eksiksiz bir biçimde tespit edilebilmesi için el yazmalarında geçen ileri öğelerin belirlenmesi gerekmektedir. Yapılan bu çalışmada, eski Türk el yazmalarındaki ileri öğeler saptanarak bu yapıların etimolojik çözümlenmeleri yapılmıştır. Böylece el yazmalarının söz varlığında temsil edilemeyen 108 kök biçim kayıt altına alınmıştır. Bu 108 kök biçimden 42'si ad; 66'sı ise fiil köküdür.

İleri öğelerin kök biçimlerinin ortaya konulması, Türk dilinin bilinmeyen kimi ad ve fiil köklerinin tespitini sağlamaktadır. Nitekim bu çalışmada belirlenen kimi kök biçimler, yazıt ve el yazmaları içerisinde tanıklanamamış kimileri ise tüm Eski Türkçenin söz hazinesinde daha önce tespit edilememiş yapılardır. Ayrıca kök biçimlerin belirlenmesi işlemi, incelenen dönemde bu sözcüklerin anlamlarını, ekleşme durumunda hangi eklerle ne biçimde birleştiklerini ortaya koymaktadır. İleri öge olarak kabul edilen bir yapı, tümdengelim yöntemiyle derinlemesine incelendiğinde kimi önemli fonetik, morfolojik ve anlamsal saptamalar ortaya çıkmaktadır. Böylece yapılan bu çalışma, el yazmalarındaki söz yapısının ve bu yazmaların anlam dünyasının tam anlamıyla anlaşılmasına da katkılar sunmaktadır.

Tespit edilen kök biçimler, eski Türk el yazmalarının söz hazinesinin dolayısıyla da eski Türk dilinin söz varlığının zenginliğini göstermektedir. Kök biçimlerin tespiti ayrıca Türk dilinin kavram köklerini ve daha o dönemdeki kavramsal zenginliğini

³⁶ *Yorı-* sözcüğünün eski Türk yazıtlarındaki tüm tanıklamaları için bk. Aydın, 2017, s. 178; 2018, s. 201; 2019, s. 275.

ortaya çıkarmakta önemli bir noktadadır. Türk dilinin dış dünyadaki sınırsız varlığa karşılık bulma sorununda kullandığı yöntemlerin görülmesi adına da kavram köklerinin tespiti önemlidir. Bu çalışmada ortaya çıkan kök biçimler, el yazmalarının söz varlığını ortaya koyan dizin ve sözlüklerde gereken yeri almalıdır. Tüm bunların yanında, bu çalışmada ortaya çıkan veriler ışığında kök biçimlerin, anlamsal ilişkilerin, söz yapımının ve sözcük hazinesinin karşılaştırılması yoluyla el yazmalarının tarihlendirilebilmesi noktasında da kimi açıklamalar yapılabilir. Aşağıdaki tabloda, tespit edilen ileri ögeler alfabetik olarak verilmiştir. Tabloda dizin ve sözlüklerde yerini alması gereken kök biçimler, eski Türk yazıtlarında tanıklandığı yerleriyle birlikte verilmiştir:

İleri Ögeler	Kök Biçimler	Diğer Tanımlamalar
<i>adart-</i>	<i>ada</i>	Yabogan/I
<i>agulug</i>	<i>agu</i>	-
<i>alkış</i>	<i>alka-</i>	-
<i>alku</i>	<i>alk-</i>	KT K-D
<i>amrak</i>	<i>amıl / amul / amur</i>	-
<i>amtı</i>	<i>am</i>	Tueкта III
<i>artatma-</i>	<i>arta-</i>	-
<i>asıg</i>	<i>as-</i>	-
<i>asra</i>	<i>*as</i>	-
<i>awınçu</i>	<i>*awı-</i>	-
<i>ayınma-</i>	<i>*ayX-</i>	-
<i>basın-</i>	<i>bas-</i>	KT K8, KT Kap. 4, KT D35-37, BK D27-32, T1 K3, T2 B3, O D1, Tes D6, ŞU D12
<i>bedizle-</i>	<i>bediz</i>	KT G12, KT K13, KT K-D, BK K14, BK G-B, KÇ D12, E 83, Kalbak Taş I
<i>bedük</i>	<i>bedü-</i>	-
<i>bodun</i>	<i>bod</i>	T1 B4, T2 K2
<i>botola-</i>	<i>boto</i>	E 28/6
<i>busanç / busuşlug</i>	<i>*busa-</i>	-
<i>buyruk</i>	<i>buyur-</i>	-
<i>eded- / edgü / edgüti</i>	<i>ed</i>	-
<i>egin</i>	<i>eg-</i>	-
<i>emgek</i>	<i>emge-</i>	-
<i>emig / emsi-</i>	<i>em-</i>	-
<i>esne-</i>	<i>es-</i>	-
<i>ıçgım-</i>	<i>ıç-</i>	-
<i>ıgaç</i>	<i>ı</i>	BK G15, T1 B4, T1 K3

<i>ilin-</i>	<i>il-</i>	-
<i>kamil-</i>	<i>kam-</i>	-
<i>kanığ</i>	<i>kan-</i>	-
<i>karşı</i>	<i>kar-</i>	-
<i>katıg / katıgdı / katıgtı</i>	<i>kat-</i>	-
<i>kazganç</i>	<i>kaz-</i>	-
<i>keñren-</i>	<i>*keñ</i>	-
<i>kéçe</i>	<i>kéç</i>	-
<i>kılınçlıg</i>	<i>kıl-</i>	* ³⁷
<i>kışlağ</i>	<i>kış</i>	BK G2
<i>kızıl</i>	<i>*kız</i>	-
<i>kışe-</i>	<i>kış</i>	-
<i>kod- / kon- / kontur-</i>	<i>*ko-</i>	-
<i>kolula-</i>	<i>kolu</i>	-
<i>kork- / korkma- / korkınçıg / korkunç</i>	<i>kori-</i>	-
<i>köçür-</i>	<i>köç-</i>	Ta B4
<i>köküzmek</i>	<i>köküz / kögüz</i>	-
<i>köpük</i>	<i>*köp-</i>	-
<i>kudı / kudruk / kudursug</i>	<i>kud-</i>	-
<i>kurugsak</i>	<i>kuri- / kuru-</i>	-
<i>munlıg</i>	<i>buñ / muñ</i>	KT G3, KT G8, BK K2, BK K6, T2 D7, E 6/3, E 7/2, E 10/10, E 11/2-4, E 13/5, E 18/4, E 25/1, E 43/2, E 98/1, E 147/2, Adrianov/1
<i>odgur-</i>	<i>*od-</i>	-
<i>olor-</i>	<i>*ol-</i>	-
<i>oynağ / oynaşık</i>	<i>oyun</i>	-
<i>öñre</i>	<i>öñ</i>	-
<i>örgin / örten-</i>	<i>ör-</i>	KT B, Teke-Turu/I
<i>ötüg / ötüğçi / ötüglüg / ötüñ-</i>	<i>öt-</i>	-
<i>öwkele-</i>	<i>öpke / öwke</i>	-
<i>sakın- / satıgçı</i>	<i>sa-</i>	-
<i>semiz / semrit-</i>	<i>semri-</i>	-

³⁷ *Kıl-* sözcüğünün eski Türk yazıtlarındaki tüm tanımlamaları için bk. Aydın, 2017, s. 158; 2018, s. 146; 2019, s. 263.

<i>sın- / sınık</i>	<i>sı-</i>	KT D36, T1 D2, KÇ D9
<i>sokuş-</i>	<i>sok-</i>	-
<i>söz / sözle-</i>	<i>*sö-</i>	-
<i>suçulun-</i>	<i>*suç-</i>	-
<i>talım</i>	<i>tal-</i>	-
<i>talula-</i>	<i>talı</i>	-
<i>tamgala- / tamgalıg</i>	<i>tam-</i>	-
<i>tanuklug</i>	<i>tanu-</i>	-
<i>tapla-</i>	<i>tap</i>	-
<i>tarıg</i>	<i>tar-</i>	-
<i>taşgar-</i>	<i>taş</i>	KT G12, BK K14, T1 B4, T1 G6, ŞU G4, E 45/4
<i>tatılgıg</i>	<i>tat-</i>	-
<i>terit-</i>	<i>ter</i>	T2 D2
<i>téril-</i>	<i>tér-</i>	KT G10, KT D12, BK K8, BK D11, ŞU K5
<i>tıjla-</i>	<i>tıj</i>	-
<i>tıtın-</i>	<i>tıt-</i>	-
<i>tigret-</i>	<i>tiki</i>	-
<i>tiril-</i>	<i>*tir-</i>	-
<i>törösüz / töröt-</i>	<i>törö / törö-</i>	KT D1-3-8-13-16-22-31, BK D2-3-4-8-11-12-13-14-18-19-36, Ta B3, HT VII/3, E. 10/7, Talas 6/1 / KT K10, KÇ B2, E. 53/3, E 68/9
<i>tözlüg</i>	<i>töz</i>	-
<i>tugçı</i>	<i>tug</i>	ŞU D5, ŞU G9, ŞU B3-B6
<i>tuman</i>	<i>tu-</i>	T1 D6, ŞU G Ek1
<i>tüke- / tükel / tükeme-</i>	<i>tük</i>	-
<i>türlüg</i>	<i>tür</i>	-
<i>tütünçsüz</i>	<i>tüt-</i>	-
<i>udıgma</i>	<i>u</i>	T1 K3-4
<i>ula- / ulatı / ulug</i>	<i>ul</i>	-
<i>urılan-</i>	<i>urı</i>	KT D7-24, BK D 7-20, ŞU B3, Su 6, E 2/1, E 13/2, E 26/2-3-13, E 38/3, E 48/6-9, E 53/3, E 59/7, E 88/3, E 126
<i>uzun</i>	<i>uza-</i>	-
<i>üküş</i>	<i>ük-</i>	-
<i>ülüg</i>	<i>üle-</i>	-

<i>ümele-</i>	<i>üme</i>	-
<i>ünüş-</i>	* <i>ün-</i>	-
<i>üzük</i>	<i>üz-</i>	T1 G6
<i>yadrat-</i>	<i>yad-</i>	-
<i>yaglıg</i>	<i>yag</i>	-
<i>yagrı-</i>	<i>yagir</i>	-
<i>yalım</i>	* <i>yal-</i>	-
<i>yana</i>	<i>yan-</i>	T1 K4-5, T2 B2, T2 D3
<i>yanra-</i>	* <i>yan</i>	-
<i>yarlıg / yarlıka-</i>	<i>yar</i>	-
<i>yasıç</i>	<i>yas-</i>	-
<i>yawız / yawuz / yawlak</i>	* <i>yaw-</i>	-
<i>yayla- / yaylag</i>	<i>yay</i>	BK B3, BK D39, ŞU D8
<i>yazoksuz</i>	<i>yaz-</i>	-
<i>yıdıtma-</i>	<i>yıd</i>	-
<i>yılan</i>	* <i>yıl-</i>	-
<i>yılıg</i>	<i>yılı-</i>	-
<i>yitigliğ</i>	* <i>yit-</i>	-
<i>yok</i>	* <i>yo-</i>	-
<i>yorta</i>	<i>yorı-</i>	* ³⁸
<i>yütür-</i>	<i>yit-</i>	KT D27-28, BK D22, O D1, ŞU D5
<i>yüz</i>	* <i>yü-</i>	-

Kısaltmalar

AY →Altun Yaruk.

B →Batı Yüzü.

BK →Bilge Kağan Yazıtı.

BTT →Berliner Turfantexte.

D →Doğu Yüzü.

DLT →Divânu Lugâti't-Türk.

ED →Clouston, 1972.

ETŞ →Eski Türk Şiiri.

G →Güney Yüzü.

HT →Hoyto-Tamır (Tayhar-Çuluu) Yazıtları.

IB →İrk Bitig.

³⁸ *Yorı-* sözcüğünün eski Türk yazıtlarındaki tüm tanımlamaları için bk. Aydın, 2017, s. 178; 2018, s. 201; 2019, s. 275.

- K →Kuzey Yüzü.
KarB I →I. Karabalgasun Yazıtı.
KÇ →Küli Çor Yazıtı.
KT →Köl Tegin Yazıtı.
Mz. →Mainz.
O →Ongi Yazıtı.
ŞU →Şine Usu Yazıtı.
T1 →Tonyukuk 1 Yazıtı.
T2 →Tonyukuk 2 Yazıtı.
Ta →Tariat (Terh) Yazıtı.

Kaynakça

- Aksan, D. (1989). Lengüistik verilere göre Türk yazı dilinin yaşı konusunda değerlendirmeler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 1989 (37), 323-329.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin söz varlığı*. Engin Yayınları.
- Aksan, D. (2017). *Türkçenin gücü*. Bilgi Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig I metin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk şiiri*. Türk Tarih Kurumu.
- Aydemir, H. (2015). Yılan sözcüğünün etimolojisi üzerine bir not. Mirsultan, Aysima - Tursun Aydın, Mihriban - Aydın, Erhan (Eds.), *Eski Türkçeden Çağdaş Uygurcaya* (s. 43-51). Kömen Yayınları.
- Aydın, E. (2017). *Orhon yazıtları Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Aydın, E. (2018a). *Uygur yazıtları*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Aydın, E. (2018b). Şine Usu yazıtının Türk dili araştırmalarındaki yeri ve önemi üzerine. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, XI (1), 1-10.
- Aydın, E. (2019). *Sibirya'da Türk izleri*. Yenisey yazıtları. Kronik Kitap.
- Bang Kaup, W. & Gabain, A. (1930). *Türkische Turfantexte III, der große hymnus auf Mani*. Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford University.
- Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und Mongolische elemente im Neupersischen I-IV*. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Veröffentlichungen der orientalischen Kommission 19.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2015). *Kâşgarlı Mahmud Divânu Lugâti't-Türk giriş - metin - çeviri - notlar - dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation: A functional approach to the lexicon, I-II*. Otto Harrassowitz.
- Gabain, A. (1988). *Eski Türkçenin grameri* (Mehmet, Akalın Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gül, B. (2016). Eski Türkçe tarıgçı 'tarımcı, ikinci' adı üzerine. *Türkbilig*, 32, 85-96.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk, giriş, metin ve dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kormuşin, I., Moziyoğlu, E., Alimov, R., Yıldırım, F. (2016). *Yenisey-Altay-Kırgızistan yazıtları ve kâğıda yazılı runik metinler*. BilgeSu Yayınları.
- Nalbant, M. V. (2013). Yarlıg sözcüğü üzerine yeni bir köken bilgisi denemesi. *Turkish Studies*, 8 (9), 327-341. DOI: [10.7827/TurkishStudies.4994](https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.4994)
- Röhrborn, K. M. (1977). *Uigurisches wörterbuch. sprachmaterial der vorislamischen Türkischen texte aus zentralasien, lieferung I, a-agrig*. Franz Steiner Verlag GMBH.
- Sertkaya, O. F. (1994). Kâğıda yazılı Göktürk metinleri ve kâğıda yazılı Göktürk alfabeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 38 (1990), 167-181.
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca metinler II, Maytrisimit*. Sevinç Matbaası.
- Tekin, Ş. (2001). *İştikakçının köşesi Türk dilinde kelimelerin ve eklerin hayatı üzerine denemeler*. Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*. TDAD.
- Tekin, T. (2019). *Irk Bitig eski Uygurca fal kitabı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, S. (1981). Kutadgu Bilig dizini üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, XLV/2 (178), 23-78.
- Tıbıkova, L. N., Nevskaya, I. A., Erdal, M. (2012). *Katalog drevnetyurkskih Runičeskix pamyatnikov gornogo Altaya*. Gorno-Altaysk Gosudarstvennyy Universitet.
- Uçar, E. (2020). Eski Türkçe ulug'un 'büyük' yapısı üzerine. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 23-34.
- Yıldırım, F. (2017). *Irk Bitig ve Orhon yazılı metinlerin dili*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldız, H. (2011). Yakutçayla tanıklanabilen hapax legomenon'lar. *International Journal of Central Asian Studies*, 15, 21-43. DOI: [10.7816/sad-02-05-03](https://doi.org/10.7816/sad-02-05-03)
- Zieme, P. (1985). *Buddhistische stabreimdichtungen der Uiguren, (Berliner Turfantexte XIII)*. Akademie Verlag.